

Vijfde Landelijke Ijsvogeldag Beilen

24 februari 2024 Buurtgebouw de Raat

PROGRAMMA 5e Landelijke IJsvogeldag, 24 februari 2024 in Beilen	
10:15 - 11:00	Inloop met koffie/thee in Buurtgebouw de Raat
11:00 - 11:10	Welkom en opening <i>Jelle Harder, coördinator Landelijke IJsvogeldag</i> <i>Jan Nicolai, dagvoorzitter (Natuur- en milieuvereniging Het Stroomdal, ZO</i>
11:10 - 11:30	IJsvogels in de provincie Drenthe Overzicht en ontwikkelingen van de ijsvogelstand <i>Bert Dijkstra, Werkgroep Avifauna Drenthe</i>
11:30 - 11:50	Maken en beschermen van ijsvogelwanden Voorbeelden uit de praktijk <i>Harry Kiewiet, Natuur- en milieuvereniging Het Stroomdal, ZO Drenthe</i>
11:50 - 12:00	Een bijzondere ijsvogelbroedplaats <i>Jelle Harder, namens Harry Tulp</i>
12:00 - 12:20	Vijf jaar leven naast de ijsvogels levert leuke informatie en beelden op Een onderzoek vanuit de tuin <i>Corné van Oosterhout, beheerder van de website www.ijsvogels.nl</i>
12:20 - 13:30	Lunch (zelf meenemen) Koffie, thee evenals een kop soep is gratis
13:30 - 13:50	Gebruik endoscoop bij ijsvogelonderzoek Ervaringen bij de monitoring van ijsvogelwanden <i>Jelle Harder, coördinator IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek</i>
13:50 - 14:10	IJsvogels in de grote stad Over ijsvogels in Groningen, o.a. broedsucces, ecologie en waarnemingen <i>Willem Bosma, ecooloog en vogelaar</i>
14:10 - 14:25	De ijsvogel van het eeuwenoude Asserbos Een doodgewone ijsvogel? Ze vliegt niet weg.....ze vliegt op...een stadsijsvogel <i>Marten van Dijken, bekende 'stadsboswachter' en tekstschrijver</i> Boswachtersblog
14:25 - 15:00	Theepauze
15:00 - 15:15	Blauwe juwelen, fonkelend onder de aarde In de ban van ijsvogels, voorschot op hun toekomstige boek 'De IJsvogel' <i>Saskia van Loenen (NRC) en Jean-Pierre Geelen (Volkskrant)</i>
15:15 - 15:35	Passie voor ijsvogels Observatie van o.a. balts- en paringsgedrag, onderlinge strijd, voedselgedrag <i>Mirjam de Vroomen & Klaas Pie, Natuurvereniging de Ruige Hof, Amsterdam</i>
15:35 - 15:45	Afsluiting van de dag <i>Jan Nicolai, dagvoorzitter (Natuur- en milieuvereniging Het Stroomdal, ZO Drenthe)</i> <i>Jelle Harder, coördinator Landelijke IJsvogeldag</i>
Organisatie: Jelle Harder i.s.m. Landschapsbeheer Drenthe, Gemeente Midden-Drenthe, IJsvogels.nl	

Vijfde Landelijke IJsvogeldag in Beilen Zaterdag 24 februari 2024 in Buurtgebouw de Raat

Organisatie: Jelle Harder (IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek),
i.s.m. Corné van Oosterhout.

Hoofdorganisator: Jelle Harder, jelleharder@hetnet.nl / 06-33318985).

Vrijwilligers: Anja Schuitema (ontvangst deelnemers en tekstcontrole verslag), Ineke Stevens (ontvangst deelnemers), Jan Nicolai (dagvoorzitter), Fred van Duin (techniek), Bert van den Broek (fotograaf, alle zaalfoto's van sprekers en deelnemers), Jelle Harder (coördinatie).

Verslag en eindredactie: Jelle Harder. Dit verslag is opgebouwd uit tekstbijdragen van de sprekers aangevuld met informatie uit hun powerpoints en notities tijdens de presentaties.

Illustraties bij de teksten: Uit powerpoints van de sprekers.

Verslagen eerdere Landelijke IJsvogeldagen: <https://www.ijsvogels.nl/ijsvogeldagen/>

Sponsoring en ondersteuning: Vogelbescherming Nederland (hoofdsponsor), Landschapsbeheer Drenthe, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Gemeente Midden-Drenthe, Buurtgebouw de Raat, Verreijkershop, Nationale Postcode Loterij, Kingpolis, Uitgeverij Noordboek, www.ijsvogels.nl, IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek.

Verreijkershop

NOORDBOEK

[IJSVOGELS.NL](http://www.ijsvogels.nl)

Alles over ijsvogels

IJsvogelwerkgroep
Gooi en Vechtstreek

1. Inleiding

Na Tilburg in Brabant koos de organisatie voor 2024 weer een andere provincie aan de andere kant van Nederland. Het doel hiervan is meer verschillende mensen kennis te laten maken met IJsvogels en met ijsvogelliefhebbers onderling. Van elkaar leren is hierbij een belangrijke doelstelling.

De locatiekeuze viel op het landelijk gelegen Beilen. Via tips van Landschapsbeheer Drenthe en de gemeente Midden-Drenthe werd gekozen voor buurtgebouw de Raat. Een voormalig schoolgebouw waar een geschikte zaal en catering mogelijk was. De organisatie, bediening en verzorging van het buurtgebouw wordt geheel door vrijwilligers gedaan.

Het aanmelden van de deelnemers verliep weer via het invullen van een format. Dit keer werden daarop vragen gesteld over wie ijsvogelwanden onderhoudt en monitort en hoeveel. De resultaten daarvan staan aan het einde van dit verslag.

Zodra mogelijk had een groot aantal mensen zich al snel aangemeld. De Drentenaren keken kennelijk eerst de kat uit de boom maar daarna ging het los. De meeste deelnemers kwamen, zoals verwacht, uit Drenthe. In totaal werden 124 aanmeldingen ontvangen, maar met 80 deelnemers was de zaal helaas vol. Tabel 1 geeft een overzicht van alle Landelijke IJsvogeldagen en waar de deelnemers vandaan kwamen.

Waar komen jullie vandaan?					
Provincie	Hilversum	Velp	Denekamp	Tilburg	Beilen
	2019	2020	2022	2023	2024
Groningen	-	-	-	1	12
Friesland	-	-	-	-	1
Drenthe	2	3	3	-	27
Overijssel	2	5	31	4	2
Gelderland	3	19	12	7	3
Flevoland	-	2	1	2	-
Utrecht	10	7	1	2	7
Noord-Holland	35	17	13	16	18
Zuid-Holland	2	1	1	4	4
Zeeland	-	-	2	2	-
Noord-Brabant	4	6	1	32	6
Limburg	-	-	-	-	-
België	4	2	-	-	-
TOTAAL	62	62	65	70	80

Tabel 1. Waar komen de deelnemers vandaan, 2019-2024.

Het aantal deelnemers is in 2024 opnieuw gestegen. De rode getallen laten zien uit welke provincie de meeste deelnemers komen in een bepaald jaar. Duidelijk is dat dit steeds de provincie is waar de dag gehouden wordt. Dat is een van de doelstellingen van de organisatie.

Ieder jaar is het weer interessant om te zien of de belangstelling van vrouwen voor dit evenement overeenkomt met het landelijke beeld. Landelijk is de belangstelling voor vogels kijken onder vrouwen toegenomen maar harde cijfers zijn moeilijk te vinden. Bij de ijsvogeldagen is die toename voor vogels bij vrouwen duidelijk vastgesteld. Zie tabel 2.

Locatie		totaal	man	vrouw	% vrouw
2019	Hilversum	62	51	11	18
2020	Velp	62	46	16	26
2022	Denekamp	65	49	16	25
2023	Tilburg	70	42	28	40
2024	Beilen	80	46	34	43

Tabel 2. Toenemende belangstelling van vrouwen voor IJsvogels. In vijf jaar van 11 (18%) naar 34 (43%), 2019-2024.

Alles bijeen mooie resultaten met het hoogste aantal deelnemers in Beilen.

2. Welkom en Opening

De vijfde Landelijke IJsvogeldag werd weer geopend door Jelle Harder, de hoofdorganisator. Hij verwelkomde alle aanwezigen in het buurtgebouw en was blij dat er weer een volle zaal met ijsvogelliefhebbers aanwezig was.

Op een paar powerpointdia's werden de logo's van de sponsors van de IJsvogeldag gepresenteerd en de vrijwilligers genoemd die deze dag mede mogelijk hebben gemaakt.

Bij binnenkomst waren de deelnemers geregistreerd.

Een ieder had drie kaartjes gekregen, twee voor koffie/thee en één voor een kop soep. Aan het einde van de dag zou nog een verrassing volgen.

Hierna volgde een bijzonder moment. Er werd stilgestaan bij het feit dat de landelijke dag nu voor de vijfde keer gehouden werd. Een eerste lustrum! De vraag was daarbij, wie heeft alle vijf dagen bijgewoond? Uiteraard was dat al door de organisatie uitgezocht.

Op de foto v.l.n.r. de jubilarissen: Jos Bruns, Jean-Pierre Geelen, Saskia van Loenen, Klaas Pie, Mirjam de Vroomen en Jan Jongejans.

Dankzij de Nationale Postcodeloterij kregen deze volhouders als presentje elk een fel begeerde, rode paraplu met aan de binnenzijde een IJsvogel.

Jelle

Jan

Na deze bijzondere opening en informatie stelde Jelle de dagvoorzitter Jan Nicolai voor. Jan is actief als voorzitter van de Natuur- en Milieuvereniging Het Stroomdal in Zuidoost Drenthe. Met zijn taak als dagvoorzitter regelde Jan een vlot verloop van de dag waarbij enige humor hem niet vreemd was.

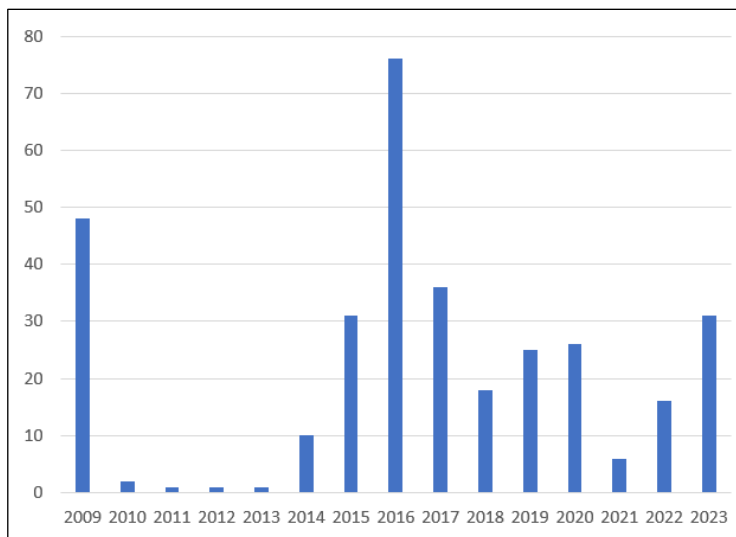
3. IJsvogels in Drenthe, een overzicht en ontwikkelingen van de IJsvogelstand

Bert Dijkstra, Werkgroep Avifauna Drenthe

In Drenthe is, ondanks een netwerk van beken, de IJsvogel voor zover bekend nooit talrijk geweest. Tussen 1928 en 1973 is er zelfs geen zeker broedgeval vastgesteld. IJsvogels zullen er wel geweest zijn maar de waarneming van een broedpaar ontbreekt. Pas in 1974 is er een zeker broedgeval langs de Drentsche Aa te melden. In de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn ooit maximaal 20 paren in een jaar vastgesteld, maar in de meeste jaren bleef de teller steken tussen de 5 en 10 paren of nog minder. Na een serie koude winters in de jaren tachtig leek het zelfs bijna gedaan met de soort, pas begin jaren negentig krabbelde de IJsvogel weer uit het dal. In 2008-2009 werd een eerste piek gemeten van 30-40 paren. Later bleek dat 2008 in Nederland een topjaar is geweest met bijna 1000 paren IJsvogels (Red.). Door enkele koude winters zakte het bestand weer in maar na een serie zachte winters werd in 2016 een nieuw hoogtepunt bereikt van bijna 80 paren. Sindsdien schommelen de aantallen grofweg tussen de 15 en 30 paren. Een analyse van nestelplaatsen, territoria en overige broedtijdwaarnemingen in 2007-2009 liet de duidelijke voorkeur zien voor beken (27%), kanalen (26%) en zandwinplassen (17%). Zie tabel 1.

Voormalige zandwinplassen, Drenthe.

Biotoop	N	%
Beek	43	27
Kanaal	42	26
Zandwinplas	28	17
Vijver	15	9
Sloot	12	8
Veenplas	11	7
Meer	10	6

Tabel 1. Verdeling van 161 territoria en broedwaarnemingen in 2007-2009.

Figuur 1. Aantal iJsvogelbroedparen in Drenthe, periode 2009-2023

Aantalsontwikkeling

De aantalsontwikkeling wordt mede gestuurd door winterweer: strenge winters zorgen steevast voor dieptepunten. In periodes met zachte winters kunnen de aantallen soms sterk variëren. Naast winterweer speelt ook een geschikt leefgebied met voldoende viswater, voedsel, nestgelegenheid en dergelijke een rol. In vergelijking met de jaren zestig tot en met tachtig van de vorige eeuw is de waterverontreiniging in Drenthe teruggedrongen, is de waterkwaliteit verbeterd en zijn vooral ingaande de jaren negentig op diverse plekken barrières voor vissen weggehaald, zoals met de aanleg van vispassages. Ook zijn er grote natte visrijke natuurgebieden ontwikkeld, bijvoorbeeld in de

Onlanden. In het algemeen hebben deze factoren gunstig uitpakkt voor de visstand en daarmee ook voor de IJsvogel. Zie figuur 1.

Het is lastig een volledig beeld te krijgen van de Drentse IJsvogel-broedpopulatie, omdat maar enkele grote gebieden met veel ijsvogelhabitat (leefgebied) regulier geïnventariseerd worden, zoals de Drentsche Aa, regio Vries-Eelde en ZW-Drenthe. Er vindt bijvoorbeeld weinig gericht telwerk plaats in potentiële ijsvogelhabitats met zandplassen, kanalen, beken, enzovoort in de zuidoostelijke helft van de provincie, de vanouds beste regio. Voor een betere monitoring is het wenselijke om jaarlijks enkele zandwinplassen, kanalen en beken verspreid over de provincie als steekproefgebieden op IJsvogels te inventariseren.

Mogelijke verklaring van ontwikkelingen

- Effecten strenge winters, maar niet altijd
- Verbetering waterkwaliteit/vispassages
- Extra nestelgelegenheid door zandwinnings/nestwandjes (?)
- Natuurvriendelijke oevers/boomgroei langs oevers
- Nestlocaties niet limiterend (?)

Monitoring in Drenthe

- Beeld niet volledig
- Veel grote BMP-gebieden zonder of met weinig ijsvogelhabitat
- Weinig gericht telwerk plaats in potentiële habitats met zandplassen, kanalen, beken etc. (zuidoostelijke helft provincie)
- Eerste prioriteit gebieden grofweg ten oosten en zuiden van de lijn

Drentsche Aa. Foto Erik Bazuin

4. Maken en beschermen van IJsvogelwanden

Voorbeelden uit de praktijk

Harry Kiewiet, Natuur- en milieuvereniging Het Stroomdal

Als vrijwilliger ben ik actief bij de 'Natuur en Milieuvereniging Het Stroomdal' in zuidoost Drenthe. Ik ben vrijwilliger bij de Weidevogelwerkgroep en IJsvogelwerkgroep. Daarnaast creëer ik ieder jaar een broedwand voor oeverzwaluwen op een ijsvogellocatie. In de afgelopen jaren heb ik meerdere keren waargenomen dat IJsvogels en oeverzwaluwen samen in een wand kunnen broeden. Daarnaast doe ik onderhoud aan een vleermuisbunker.

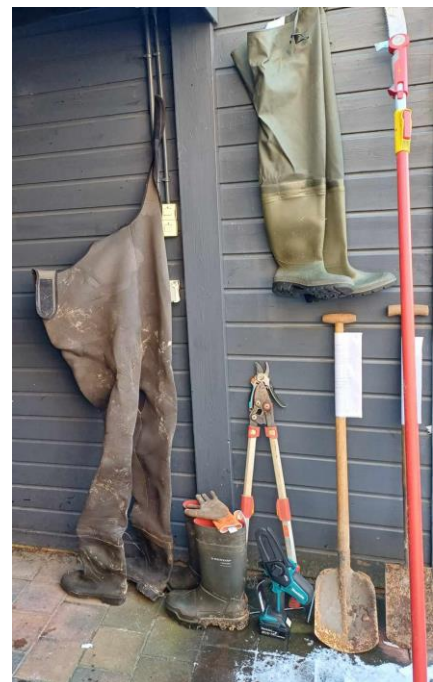
In 2016 heb ik contact gezocht met Jan Nicolai, voorzitter van Het Stroomdal. Ik was al enkele jaren bezig in het veld maar zag meerdere voordelen om lid te worden van Het Stroomdal en dan onder die vlag een IJsvogelwerkgroep te beginnen. In 2017 lukt het mij de IJsvogelwerkgroep op te richten. De nauwe contacten om wat voor elkaar te krijgen en in het veld wat te doen waren belangrijk voor mij. Nu zijn er veel instanties waar ik een goede samenwerking mee heb, zoals Het Stroomdal, Waterschap Vechtstromen, gemeente Coevorden, Het Drents Landschap, rattenvangers in Het

Stroomdal, een BOA en Milieuambtenaar van politie. Op al deze partijen kan ik een beroep doen als ik in het veld wat wil doen, materialen nodig heb of er iets op een locatie niet pluis is. Waar ik wel moeite mee heb zijn regels en vergunningen. Voordat je het voor elkaar hebt is het broedseizoen al in volle gang. Voor mij is een ijsvogelwand maken zand stapelen, je maakt niets stuk. In Drenthe heb ik inmiddels tien ijsvogellocaties aangelegd en in 2023 hadden we op zeven locaties IJsvogels aan het broeden en zijn er dat jaar meer dan 100 jongen in het gebied uitgevlogen.

Ook hadden de oeverzwaluwen op een ijsvogellocatie circa 30 nesten en zijn daar vele jongen groot gebracht.

IJsvogelwanden maken kan een intensieve klus zijn, machines komen er zelden aan te pas. Het is voornamelijk de mouwen opstropen en aanpakken en ieder jaar moet je het weer onderhouden voor het nieuwe broedseizoen. Met een schop, snoeischaar, zaag, laarzen of een waadpak kom je heel ver. Op zoek naar een geschikte biotoop kijk ik of er voldoende vis is, struiken bij de oever zijn en of er een goede wand te maken is. Ook zoek ik naar een locatie waar weinig werkzaamheden plaatsvinden, weinig mensen komen (recreatie, vissers etc.) om verstoring tegen te gaan. In het veld ben ik een solist en werk voornamelijk alleen en kan gaan en staan wanneer ik wil en hoef zodoende geen rekening met anderen te houden.

Mensen vragen wel eens hoe je een wand moet maken. Dan nodig ik die mensen uit om een ijsvogelwandcursus in praktijk te volgen. Ze leren dan hoe een en ander gaat en waar ze op moeten letten.

Na het broedseizoen herstel ik alle wanden vanaf oktober tot en met de maand februari, dan moet het klaar zijn voor het nieuwe broedseizoen. Het maakt nog wel veel uit wat voor grondsoort op de plek waar je de wand wilt maken aanwezig is. Bij vaste leemgrond heb je minder onderhoud aan dan met gele zandgrond. De grondsoort is belangrijk of de wand stabiel blijft, bij geel zand moet je de wand anders opbouwen. Meestal laat ik de grond tot 30 cm boven het waterpeil intact omdat dat stabiel is. Daarna ga ik stapelen met omliggend zand en zand wat ik voor de wand uit het water verwijder. De wand maak ik ruim een meter hoog en de lengte vier meter, komvormig.

Als de wand bijna klaar is verwijder ik op de steile wand takjes, wortels en beplanting. Ijsvogels houden niet van begroeiing op de wand, de nestgangen kunnen dan dichtgroeien en

predatoren kunnen via de uitsteeksels makkelijker bij het nestgat komen. Voor de wand plaats ik één of twee zittakken in de oever of op drie meter verticaal in het water. Niet ieder jaar is het raak, zo heb ik drie jaar een wand onderhouden voordat er IJsvogels in broeden, de vreugde en trots zijn des te groter. Kunstnesten plaatsen en gaten voorboren doe ik niet. Ik heb ervaren dat de IJsvogels zelf de plek bepalen waar ze de nestgang maken.

In het broedseizoen ben ik aan het monitoren en fotograferen van IJsvogels. Daarvoor heb ik diverse hutten gemaakt en deze staan op een ijsvogellocatie. Als ik in de hut zit ben ik ongezien voor de IJsvogels soms zitten ze op de hut nog geen halve meter van mij vandaan, de vogels zien mij niet maar ik hoor ze wel.

In de loop van de jaren heb ik misschien alles wel gezien en toch verveelt het nooit, het is een verslaving waar je niet meer vanaf komt. Je krijgt regelmatig de vraag waar de locaties zijn maar die geef ik niet prijs. Voor mij staat bescherming voorop en zijn er maar enkele mensen die weten waar de broedlocaties zich bevinden.

Na het broedseizoen geef ik lezingen over 'De leefwijze van de blauwe parel' foto's, filmpjes en sterke verhalen met slagroom. Op facebook Harry Kiewiet staan foto's van IJsvogels en andere vogels die ik maak op een locatie. Ik zou zeggen kijk en geniet en wie weet word je net zo verslaafd als ik. Maar 'geef eerst' voordat je wat terugkrijgt. De IJsvogel is een prachtige vogel maar zijn gedrag is wel tien keer interessanter en bijzonder fascinerend.

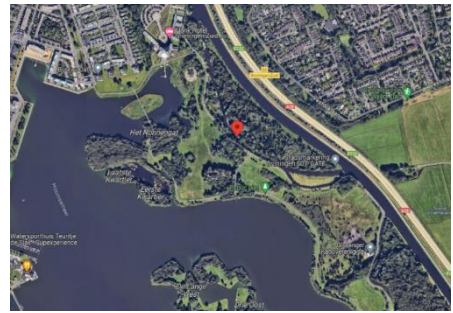

5. Een bijzondere IJsvogelbroedplaats

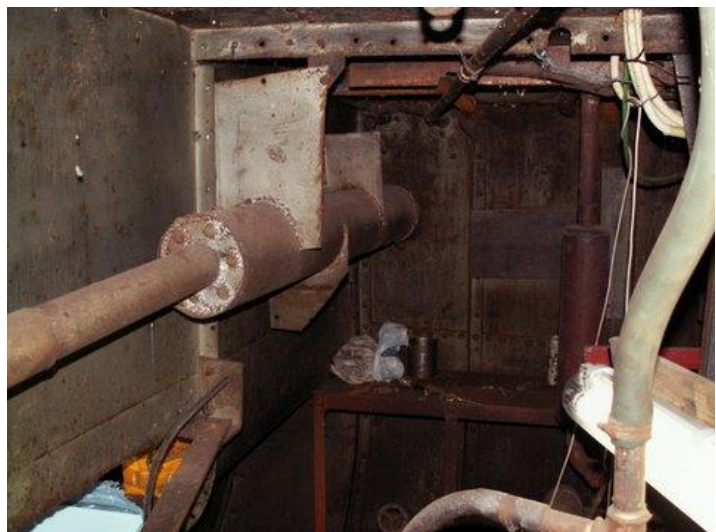
Jelle Harder namens Harry Tulp

Zeker 15 jaar geleden kreeg ik via Harry Westerhuis te horen dat er nabij de stad Groningen in de omgeving van het Hoornsemeer een klipper ligt die als woonschip in gebruik is. Inderdaad, in een bijna afgesloten watergang en verscholen tussen het groen ligt het schip afgemeerd. Het bouwjaar van de klipper is 1904.

Eigenaar en bewoner sinds 1994 is Harry Tulp.

Het bijzondere is dat er in de uitlaat van de klipper met de naam 'Lilith', een IJsvogel zou broeden! Aan Harry Westerhuis heb ik gevraagd of hij ter plekke foto's kon gaan maken. Die foto's heb ik een poosje later ontvangen. De foto's en het verhaal van Harry Tulp zijn het bewijs dat vrijwel jaarlijks een paartje IJsvogels broedt in de uitlaat. Die uitlaat heeft een doorsnede van 10 cm, maar binnen in het schip een verdikking, de knalpot of demper, waarin dus meer ruimte is, daar zal het broedsel moeten zitten.

Volgens Harry Tulp was het in 1997 de eerste keer dat er gebroed werd. Daarna regelmatig, met volgens Harry steeds 2 of 3 broedsels. Tijdens het broeden laat Harry de motor van zijn klipper uit.

Maar na het broedseizoen kan de motor weer aan... Hierbij komen de braakbalresten en resten van uitwerpselen met veel kracht de uitlaat uit. Met een netje vangt Harry die resten op en haalt er de IJsvogelveertjes tussenuit.

Helaas zijn er, voor zover bekend geen foto's met IJsvogels gemaakt op en bij het schip van Harry.

Wel zijn er foto's van de uitwerpselen op de romp van de klipper die uit de uitlaat naar buiten komen. Ook een foto van poepstrepen op een vlonder met touwen er boven, waarop de IJsvogels soms zitten.

Al met al een opvallende broedplek voor IJsvogels.

Mogelijke ontmoetingen tijdens het broedseizoen bij Harry!

6. Vijf jaar leven naast de IJsvogels

Een onderzoek vanuit de tuin

Corné van Oosterhout, beheerder van de website www.ijsvogels.nl

In juli 2018 kocht ik een huisje aan een flinke plas water, een lang gekoesterde wens kwam daarmee uit, IJsvogels in de tuin. Na de verhuizing was een van de eerste projecten een vijvertje in de tuin om IJsvogels te voorzien van een mooie plek om te vissen. Binnen enkele dagen kwam er al een jonge IJsvogel een kijkje nemen en sinds die dag is er vrijwel dagelijks bezoek.

Om zo 'midden tussen' de IJsvogels te wonen levert erg veel informatie op over hun gedrag en gewoontes. Er waren individuen die ik aan hun roep kon herkennen en ik ontdekte hun leefpatronen.

In juli 2022 is er voor het eerst gebroed in de ijsvogelwand in mijn tuin welke was aangelegd in 2021. De broedwand grenst aan de vijver rechts van het blauwe schuurtje.

Metten is weten

Via omgebouwde camera's en zelf ontwikkelde weegsystemen wordt alles nauwlettend in de gaten gehouden. Met dit meetsysteem is het mogelijk om IJsvogels dagelijks op min of meer vaste tijden te wegen. Ook is het soms mogelijk een IJsvogel te wegen net vóórdát de vogel een vis vangt en direct daarna. Dat levert veel interessante data op.

Tijdens het broedseizoen heb ik ook een aantal metingen van ijsvogels kunnen doen om de vliegsnelheid met en zonder vis in de snavel te bepalen.

Verschillende vissoorten

Omdat er veel gevist wordt in de vijver, is me ook op gaan vallen dat verschillende vissoorten een verschillende behandeling lijken te vereisen. Ze jagen graag op baarsjes, die zitten er enorm veel in de plas. Baarsjes liggen vaak aan de oppervlakte onder de wilgenbossen en zijn dus een makkelijke prooi.

Een bittervoorn wordt niet groter dan zo'n 10 cm, maar met zijn hoge rug kan het wel in de breedte een probleem opleveren. Om deze te kunnen doorslikken, moet de hoge rug eerst 'op maat' gemaakt worden, hierbij wordt het visje vaak de lucht in geworpen, wat leuke beelden oplevert.

Zwartbekgrondels zijn een ware plaag in veel rivieren, een invasieve exoot sinds een aantal decennia, voor de Ijsvogel echter een nieuwe maar welkome prooi. Het is me al vaak opgevallen dat ze deze sterke visjes vaker dan normaal lijken te doorboren met een van de snavelhelften. Door flink te spartelen proberen ze te ontkomen. Mijn vermoeden is

dat de Ijsvogel deze vissen dan ook bewust doorboort, om ze alvast een eerste stevige tik uit te delen. In de toekomst wil ik gaan onderzoeken of ik dit gevoel statistisch kan onderbouwen. Omdat ze zo sterk zijn, ontsnappen ze nog wel eens.

Vorst en wind

In strenge winters kunnen Ijsvogels het knap lastig krijgen. Van de vorst en sneeuw leken ze nog weinig last te hebben, maar de snoeiharde snijdende wind in combinatie met veel dichtgevroren water werd voor veel Ijsvogels teveel. Ik ben er ook van overtuigd dat een langere vorstperiode met weinig wind minder belastend is dan een kortere met een felle oostenwind. Er is immers altijd wel ergens een plekje met open stromend water te vinden, maar wanneer ze uit het water komend meteen geconfronteerd worden met een snijdende wind, eist het meer slachtoffertjes.

In de tuin, waar ik het vijverwater openhield met twee pompjes, kwamen die eerste dagen drie verschillende Ijsvogels vissen, een jong mannetje van dat jaar, een ouder mannetje en een vrouwtje. Het vrouwtje beschouwde de vijver als haar visplek, ze was er immers al maanden elke dag. Fel werd deze plek dan ook verdedigd. Tijdens een windstille, maar wel koude dag, was ze vrijwel de hele tijd bezig de twee mannetjes te verjagen, wat niet altijd lukte. Soms zat ze gewoon uit te hijgen van inspanning. Na een hectische dag keerde de rust terug, ik had het vermoeden dat het vrouwtje de strijd had opgegeven en een andere locatie had gevonden om te vissen. Het jonge mannetje leek verzwakt en ik hoop dat hij het heeft gered, de oudere man leek alleen over te blijven. In alle rust at hij die dag niet minder dan 42 voorntjes, in totaal ruim 80 gram (Ijsvogel zelf weegt 45 gram)!

Broedtijd

Na een succesvol broedsel in 2022 (vermoedelijk een tweede broedsel nadat er elders al gebroed is, gezien het moment in het jaar), werd de wand ook in 2023 weer bezocht. Zoals het hoort in een goed huwelijk, werd er eerst flink gekibbeld. Ijsvogels zijn van nature zeer solitair, ze moeten eerst aan elkaar wennen in de broedtijd. Maar dat gekibbel ging dan voornamelijk over wie er op het beste visplekje mocht zitten, zoals gewoonlijk (en ook zoals in een huwelijk), won het vrouwtje. Nadat het gekibbel gesust was, probeerde het mannetje het vrouwtje voor zich te winnen met een visje, liefde gaat immers door de maag.

Na een kleine drie rustige weken komen de eieren uit. Dan, na 26 dagen voeren, verschijnen er buiten de ijsvogelwand uiteindelijk 7 kleine Ijsvogeltjes.

De eerste dagen zijn ze enorm kwetsbaar, eksters uit de buurt zijn altijd op de loer naar jonge kwetsbare vogels in deze periode, buurtkatten laten een Ijsvogeltje welke op de grond is beland uiteraard ook niet met rust. Dan heb je nog een koppel sperwers die zelf ook een paar hongerige jongen te voeden hebben. Die eerste dag lijkt de meest lastige te zijn, de ouders willen de jongen nog voeren, maar dan moeten ze wel te vinden zijn. Ik hoorde er op een gegeven moment een 'tsjippen' toen ik door de straat fietste, in de tuin verderop in de straat. Die zou daar zeker niet makkelijk gevonden worden door de ouders, zo ver van het water in een hoekje bij een schuurtje. Om een eventuele kat voor te zijn heb ik hem opgepakt en met de kano naar de 'verzamelplek' gebracht waar de andere jongen naartoe gevlogen waren.

Twee weken na het uitkomen van de eieren van een ander broedgeval was het mannetje plotseling verdwenen. Zijn plek werd net voor het uitvliegen van de jongen ingenomen door een ander mannetje. Zeker de eerste dagen moest moeder nog erg aan haar nieuwe partner wennen.

Toen de jongen enkele dagen uit het nest waren had het nieuwe mannetje wilde plannen met de moeder, hij vond zijn pleegkinderen maar vervelend. Telkens wanneer hij met een visje voor de moeder aan kwam, dachten de jongen dat het voor hen bedoeld was. Al vrij snel probeerde hij met felle uithalen de jongen weg te jagen.

Bijzondere waarneming

Jong vrouwtje nam dominante houding aan.

Ze nam de vis echter niet aan, ze leek niet helemaal te begrijpen wat de bedoeling was van deze gunst.

Poging tot visoverdracht, niet geaccepteerd.

Uiteindelijk vloog ze weg en at hij de vis zelf op. Dat is nou echt een blauwtje lopen.

Fotografie

Ijvogels zijn gewoontedieren, die vaak voorspelbare patronen volgen. Je kunt tijdens het fotograferen gebruik maken van deze eigenschap. Door vooraf scherp te stellen op het punt waar je ze verwacht, veel geduld en talloze missers, zit er toch regelmatig een haarscherpe vluchtfoto bij.

Later in het jaar volgde een rustige week waarbij de jongen het nest in twee dagen allemaal verlaten hadden en vader af en toe nog een visje bij de tuinvijver kwam pakken. Ik merkte dat er verhoogde activiteit was bij het mannetje, hij was duidelijk bezig aandacht te trekken. Ook ging hij soms de nestgang weer in om deze schoon te maken. Het vreemde was dat er een jong vrouwtje op het toneel verscheen, een van de eerste leg, te zien aan onder andere de pootjes, die nog niet oranje waren.

Toch probeerde ze zich te gedragen als een volwassen vrouwtje, ze nam zelfs al af en toe een dominante houding aan richting het mannetje. Ik was erg benieuwd hoe zich dat zou ontwikkelen, aangezien ze pas in het komende broedseizoen geslachtsrijp zou zijn.

Het mannetje verbleef steeds vaker in het nest, terwijl het jonge vrouwtje op de uitkijk zat. Ze 'tsjijpte' nauwelijks, wat een volwassen vrouw wel zou doen. Gek genoeg leek het mannetje af en toe een uitval te doen om haar te proberen weg te jagen. Geen normale situatie. Toch leken ze wel naar elkaar toe te groeien, het verjagen stopte, ze werd wat mondiger en begon wat meer te roepen en na een paar dagen vlogen ze elkaar al roepend over de plas achterna.

Er volgde zelfs een visoverdracht, althans, een poging tot. Man kwam aangevlogen met een flinke vis, maar op de een of andere manier wilde ze die niet accepteren. Of ze had geen honger, of er zat een braakbal in de weg, of ze begreep de hint niet... Uiteindelijk vloog ze weg en at hij de vis zelf maar op. Dat is nou echt een blauwtje lopen.

Lunchpauze

In de pauze was er uiteraard gelegenheid om wat te eten en te drinken. Voor de koffie, thee en soep konden alle deelnemers gratis gebruik maken van de daarvoor bestemde kaartjes. Er werden vele gesprekken met elkaar gevoerd en nieuwe contacten gelegd. Buiten bij de ingang had de VerrekijkerShop uit Beilen een stand ingericht met verrekijkers en telescopen waar deelnemers informatie konden krijgen.

7. Gebruik endoscoop bij IJsvogelonderzoek

Ervaringen bij de monitoring van IJsvogelwanden

Jelle Harder, coördinator IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek

Sinds een aantal jaren richt ik een deel van mijn ijsvogelactiviteiten op broedbiologisch onderzoek bij IJsvogels. In samenwerking met de Wageningen universiteit stel ik onderwerpen voor om te onderzoeken. Hierbij wordt dan jaarlijks een student betrokken die een afstudeerscriptie voor de master biologie maakt. In 2023 heb ik samen met student Talita van Hartskamp een endoscoop gebruikt om de broedbiologie in de nestkamer zo goed mogelijk te kunnen volgen. Het onderzoek is gedaan in Gooi en Vechtstreek. In deze regio zijn door de IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek vanaf 1990 zeer veel ijsvogelbroedwanden gemaakt. Op meer dan 80 locaties worden al jaren ruim 125 ijsvogelwanden onderhouden en gemonitord. Deze situatie maakt het mogelijk om op veel plekken onderzoek te doen waar jaarlijks gebroed wordt.

Huidige manier van monitoren

Met de al jaren gevolgde manier van monitoren worden in mei, juli en eind augustus/begin september de broedwanden bezocht om vast te stellen of er wel of niet gebroed wordt. Met deze

inspanning moet je dus minimaal drie keer een ijsvogelwand bezoeken. Bij deze monitoring wordt gebruik gemaakt van een goede zaklamp die eerst op circa 50 cm voor de nestgang naar binnen schijnt om de inhoud van de nestkamer te zien. Eventueel kan de waarneming verbeterd worden met een telescopisch inspectiespiegeltje waar de zaklamp op schijnt.

Op die manier wordt al veel meer waargenomen dan zonder lamp en spiegel. Voor verreweg de meeste vrijwilligers die de broedwanden volgen is dit ruim voldoende. Naast deze methode maak ik al een aantal jaren af en toe gebruik van een goedkope endoscoop. Hiermee kan in de nestgang en nestkamer gekeken worden. Deze werkwijze was voor mij de aanleiding om te kijken in hoeverre de kwaliteit van deze methode vergroot kan worden om zo nog meer inzicht te krijgen in de broedbiologie bij IJsvogels. Dit was de aanleiding voor het broedbiologisch onderzoek met Talita voor haar afstudeerscriptie biologie.

Welke endoscoop?

De eerste vraag die gesteld moet worden is: "Hoeveel geld wil je besteden aan de aankoop?" De prijzen variëren van tien tot een paar duizend euro. Daarmee zijn ook de mogelijkheden van de endoscoop bepaald, zoals foto's en video's maken, hoeveelheid licht, scherptediepte en kijkhoek, maar ook en vooral of het einde van de slang een beweegbare top heeft. Die beweeglijkheid vergroot de mogelijkheden om beter in de nestgang en nestkamer

te kijken. De lengte van de 'slang' is met 90 (-100) cm lang genoeg. Twee meter is te onhandig in het veld.

Als beginner moet je het gebruik van de endoscoop thuis leren en daarna eerst 'droog' gaan oefenen voor of na het broedseizoen in een nestgang van bijvoorbeeld een oeverwaluwwand en ijsvogelwand. Het grote voordeel bij een oeverwaluwwand is dat je dan meestal niet in het water staat wat weer lastiger is, zoals bij een ijsvogelwand.

Om de slang van de endoscoop goed te houden is het handig de slang in een stuk elektrapijp te doen alvorens de nestgang in te gaan. Zo blijft de slang ook gevrijwaard van uitwerpselen in de nestgang. Zie ook verder bij het hoofdstukje 'Gebruik endoscoop'.

Planning veldwerk en doel

Voordat er werkelijk in het veld onderzoek gedaan wordt is eerst het doel van onderzoek vastgesteld en de bijbehorende planning gemaakt.

- Hoeveel nestplekken kunnen we onderzoeken?
- Wat gaan we onderzoeken: hele broedcyclus of deel ervan?
- Wanneer kunnen en moeten we onderzoeken: kijk op buienradar voor de beste dagen.

Het onderzoek beperkt zich tot het eerste broedsel en is opgeknipt in drie perioden. Met deze indeling is er voldoende duidelijkheid over de invulling van het project met als doelstelling de broedcyclus te onderzoeken. Daarnaast wordt met deze methode veel ervaring opgedaan.

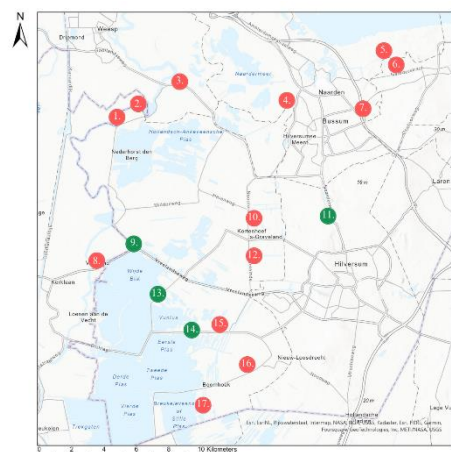
1. April, week 1 + 2 bepalen **1^e eidatum** / week 3 + 4 bepalen **legselgrootte**
Ieder nieuw bezoek pas na minimaal 3 dagen
Legselgrootte vaststellen 3-4 dagen na laatste ei

2. April-mei: **aantal jongen** vaststellen
3-4 dagen na 20^e dag van broeden: hoeveel jongen?
Zo mogelijk leeftijd bepalen

3. Mei-juni: **broedsucces** bepalen en nacontrole
jongen 20 dagen oud: nog in leven?
3-4 dagen na verwachte uitvliegen nacontrole doen

Nestselectie

Vooraf was met behulp van de historische gegevens van de laatste vijf tot tien jaar bepaald welke locaties voor onderzoek geschikt kunnen zijn. Hierbij speelden ook factoren als bereikbaarheid een rol. Maar ook was het niet de bedoeling de andere leden van de IJsvogelwerkgroep teveel voor de voeten te lopen. Een eerste veldverkenning om IJsvogels bij de ijsvogelwanden vast te stellen gebeurde op 6-4-2023. Er werden toen 15 potentiële broedlocaties gecontroleerd. Daarna volgden nog zeven verkenningen, waarna op dat moment 36 potentiële broedplekken bekeken waren. Om diverse redenen vielen daarna locaties af, bijvoorbeeld omdat de IJsvogels weer verdwenen waren.

Figuur 1. Nestlocaties (17). Groen met kunstnest.

Of omdat de IJsvogels wel in de buurt bleven maar er kwamen geen eieren, een te kronkelige nestgang, te hoge waterstand, wel een ei maar al snel verlaten, de nestgang te lang was (135 cm!), enzovoort.

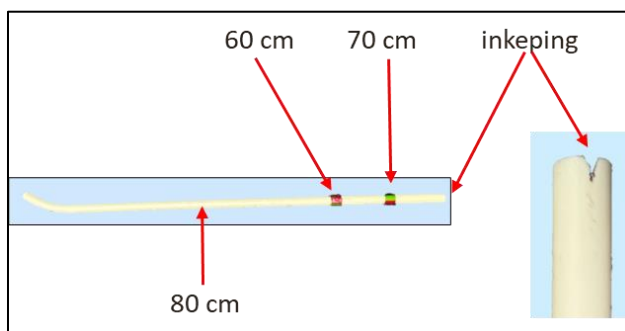
Uiteindelijk bleven er 17 nestplekken over die voor 100% gemonitord konden worden (Figuur 1).

Gebruik endoscoop

Voorafgaand aan het gebruik van de endoscoop was voldoende geoefend om in het veld echt aan de gang te gaan. Het maakte niet veel uit of de wand een afgestoken oever was, een grote wortelkluit van een omgewaaide boom of een kunstwand van hout of beton. De verschillen zaten meer in de diepte van het water waarin gestaan moet worden om in een nestgang te kijken. Uiteraard werd in diep water gebruik gemaakt van een waadpak. Zo'n waadpak is ook erg handig als de nestgang nogal laag in de oever zit. Met het waadpak kun je dan vaak op de knieën gaan zitten en zo de nestgang beter inkijken en de endoscoop hanteren.

Wat heb je nodig bij het veldwerk?

- Endoscoop met flexibele buis van 1 meter, bij voorkeur met beweegbare top van 5 cm
- Zaklamp
- Inspectiespiegel 90 cm, spiegel $\varnothing$ 3-4 cm
- Elektrapijp, doorsnede 16 mm, lengte 80 cm
- Hoge laarzen en/of waadpak

Aan één eind van de elektrapijp wordt een korte bocht van ± 30 graden gebogen. Dat uiteinde is circa 5 cm lang. Aan het andere uiteinde zit een inkeping in het verlengde van de bocht omhoog. Op 60 en 70 cm vanaf het linker uiteinde zit een stukje tape. Zo is snel te bepalen hoever de pijp in de nestgang steekt. In een ijsvogelnestgang kan veel poep liggen.

De flexibele buis van de endoscoop wordt door de pijp geleid. Hierdoor blijft de flexibele buis zelf schoon. Steek de pijp zo in de nestgang dat de inkeping van bovenaf zichtbaar blijft. Aan het andere eind steekt de bocht dan omhoog.

Wat zie ik met een endoscoop?

Uiteindelijk is natuurlijk de kernvraag: "Zie ik meer met een endoscoop dan op de gebruikelijke manier?" Met het laten zien van een aantal endoscoopfoto's van zowel nesten met eieren als met jonge IJsvogels wordt duidelijk wat de waarde is van een endoscoop (zie foto's volgende pagina).

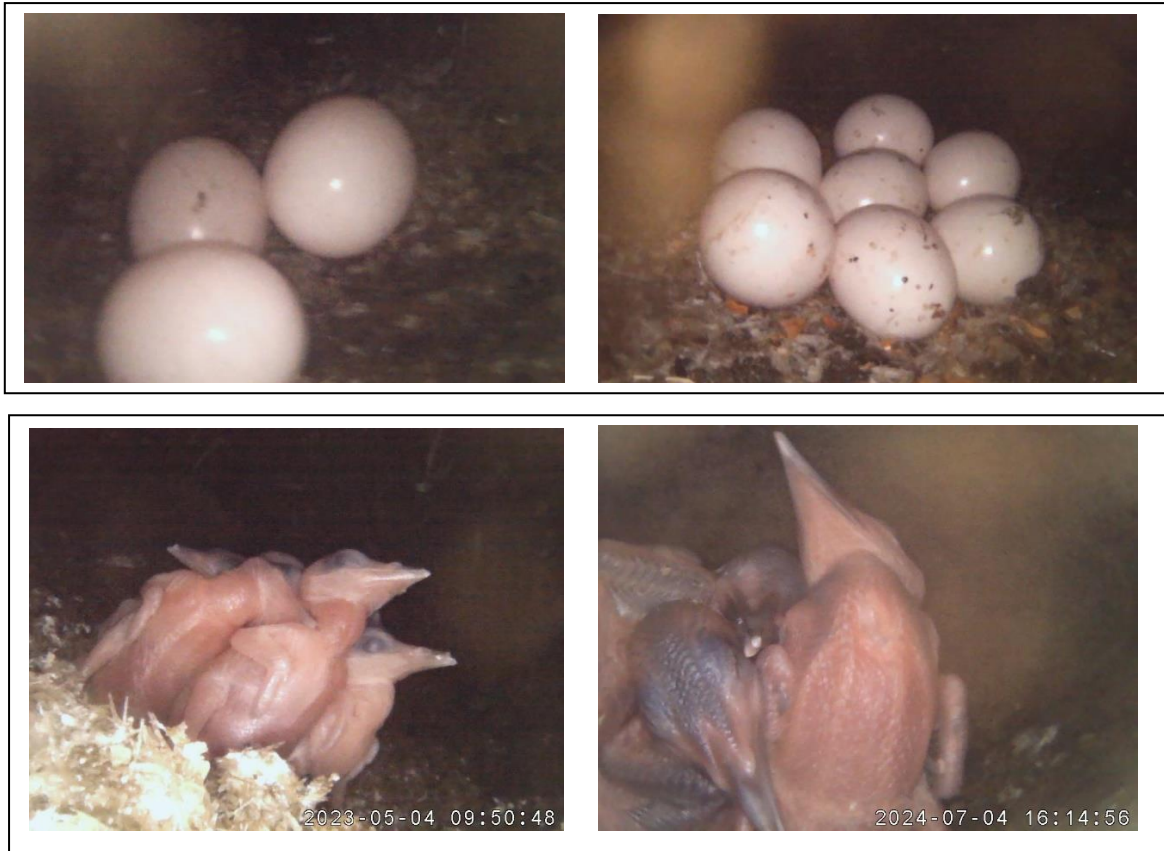
Ter toelichting moeten de volgende (relativerende) opmerkingen worden gemaakt:

- Duidelijk is dat eieren door hun witte kleur opvallen en doorgaans goed te tellen zijn.
- Zolang de jongen nog klein zijn is tellen ook goed te doen.
- Worden de jongen groter dan vult zich de broedkamer steeds meer en wordt tellen lastig; soms onmogelijk om alle jongen te tellen.
- Het tellen van de jongen moet voornamelijk gedaan worden tijdens het werken met de

endoscoop. Achteraf m.b.v. de foto's en video's is lastig, maar werkt wel aanvullend.

- Foto's en video's kunnen helpen de leeftijd van de jongen (beter) te bepalen.
- Foto's en video's zijn te beschouwen als bewijsmateriaal.
- Scherpe foto's maken is vaak moeilijk.

Monitoring kunstnesten

In de gevolgdde ijsvogelwanden zijn ook vier locaties waar in de wand een kunstnest is ingebouwd. Dat kunstnest is van houtbeton en zit veilig in een houten bekisting. Bovenop het kunstnest zit een zak hooi als isolatiemateriaal. De bekisting wordt afgesloten met een grote houtendeksel waarop een laag grond ligt. Het is op die manier vrij eenvoudig de inhoud van de nestkamer te controleren. De informatie over bijvoorbeeld aantal eieren, leeftijd jongen kan als extra betrouwbaar worden aangemerkt. Jonge Ijsvogels in deze kunstnesten worden jaarlijks geringd, gewogen en gemeten

Resultaten per locatie

In tabel 1 zijn de resultaten van het eerste broedsel op 17 locaties weergegeven. In de kolommen staan de locaties, legdatum van het eerste ei, begin van het broeden, datum waarop de eieren uitkomen en uitvliegdatum van de jongen uit het nest. Daarna per locatie het aantal eieren, aantal uitgekomen eieren, aantal uitgevlogen jongen. De onderste regel in de tabel geeft de gemiddelden van alle kolommen weer. Interessant is te zien dat in bijna alle nesten 7 eieren lagen, in twee nesten 6 eieren en in een nest 8 eieren. In Gooi en Vechtstreek werden op slechts één andere plek ook 8 eieren vastgesteld. De roze kleuren in de tabel geven de ijsvogelwanden aan waar het nest **zichtbaar** gepredeerd is. Dat betekent dat er duidelijk resten zijn te zien van dode jonge of oude vogels in de nestgang, kapotte eieren, of dat van buitenaf een gat gegraven is om zo de jongen uit het nest te kunnen halen. Ook naast of onder het nest zijn restanten van jongen en oude vogels gevonden. Voor deze 17 locaties was, gezien het aantal eieren, jongen en uitgevlogen jongen, 2023 een goed ijsvogelbroedseizoen. De gemiddelden in de onderste regel laten dat ook duidelijk zien.

Location	Laying date	Start incubation	Hatching date	Fledging date	Clutch size	Nr. hatched eggs	Nr. fledged young
9. Fort Kijkuit	26-Mar	01-Apr	21-Apr	16-May	7	7	7
11. Gooisch Natuurreservaat	27-Mar	02-Apr	22-Apr	17-May	7	7	7
8. De Plantage	29-Mar	04-Apr	24-Apr		7	?	
13. Kortenhoef	05-Apr	11-Apr	01-May	26-May	7	6	6
4. Hamerfort	06-Apr	11-Apr	01-May		6	6	0
10. Landgoed Spanderswoud	04-Apr	11-Apr	01-May	26-May	8	5	5
6. Landgoed de Limiten	07-Apr	12-Apr	05-May	31-May	6	6	6
1. Landgoed Zwaanwijck	06-Apr	12-Apr	28-Apr	23-May	7	7	6
14. Oud- Loosdrecht	08-Apr	14-Apr	04-May	30-May	7	7	7
17. Weersloot	09-Apr	15-Apr	05-May	31-May	7	5	5
7. Landgoed Beek	12-Apr	18-Apr	09-May	04-Jun	7	5	5
15. Vuntus	12-Apr	18-Apr	08-May	03-Jun	7	6	5
16. Kasteeltuyn Sypesteyn	16-Apr	22-Apr	13-May		7	2	0
12. Trompenburg	21-Apr						
5. Leeuwenbergh	25-Apr	01-May	21-May	15-Jun	7	7	5
3. Fort Uitermeer	02-May	08-May	28-May	22-Jun	7	7	7
2. Fort Hinderdam	08-May	14-May			7		
On average	11-Apr	16-Apr	5-May	30-May	6.9	5.9	5.9

Resultaten per locatie

Groene kleur : kunstnest

Roze kleur : geen uitgevlogen jongen

Bij De Plantage : eieren, na uitkomen gepredeerd?

Aantal eieren: 111

Aantal geboren jongen: 83

Aantal uitgevlogen jongen: 71

Tabel 1. Resultaten 1^e broedsel van 17 ijsvogelbroedlocaties. Basisinformatie voor de broedcyclus.

In tabel 1 is te zien dat bij 4 locaties alle eieren zijn uitgekomen en alle jongen ook zijn uitgevlogen, een 100% score. Bij het merendeel van de locaties is het verloop niet zo vlekkeloos. Een toelichting hierover staat onder het volgende hoofdstukje 'Predatie'.

Predatie

Predatie bij vogelnesten komt overal voor en is een natuurlijk fenomeen. Bij Ijsvogels zit het nest in een nestgang in de grond, doorgaans in een steile, kale oever op de rand van het water.

Tabel 1 geeft een overzicht van alle onderzochte locaties en de resultaten. Duidelijk is dat van het

eerste broedsel bij 17 ijsvogelwanden 5 keer is vastgesteld dat een nest met eieren of jongen volledig verloren is gegaan, uiteindelijk zijn hier geen jongen uitgevlogen. Dat betreft **29,4 %** van de broedsels. Bij deze 5 broedsels waren zichtbare sporen van uitgraven van het nest en/of resten van dode jongen, kapotte eieren of dode volwassen vogels. Als mogelijk predator moet dan gedacht worden aan een vos, boommarter, steenmarter, bunzing, hermelijn, wezel of rat.

Linksonder resten gespreid vrouwtje, rechtsonder detail met de oranje ondersnavel.

Bij de andere broedsels waren geen zichtbare sporen, hier waren alle of een deel van de eieren en jongen verdwenen. Eén of meer eieren kunnen niet zijn uitgekomen en verwijderd door de ouders. Ook jongen die doodgaan worden vaak verwijderd door de ouders. Eieren of jongen waren bij de volgende controle gewoon verdwenen, zonder zichtbare sporen. Een duidelijke verklaring hiervoor is moeilijk te geven, in ieder geval niet met zekerheid.

De kans is evenwel groot dat deze vaststelling het gevolg is van acties van een rat, maar vooral ook van 'vreemde' ijsvogelmannetjes die het nest willen overnemen en daarbij de eieren of kleine jongen uit het nest gooien. Zo maken ze de weg vrij voor een nieuw nest met het al aanwezige vrouwtje.

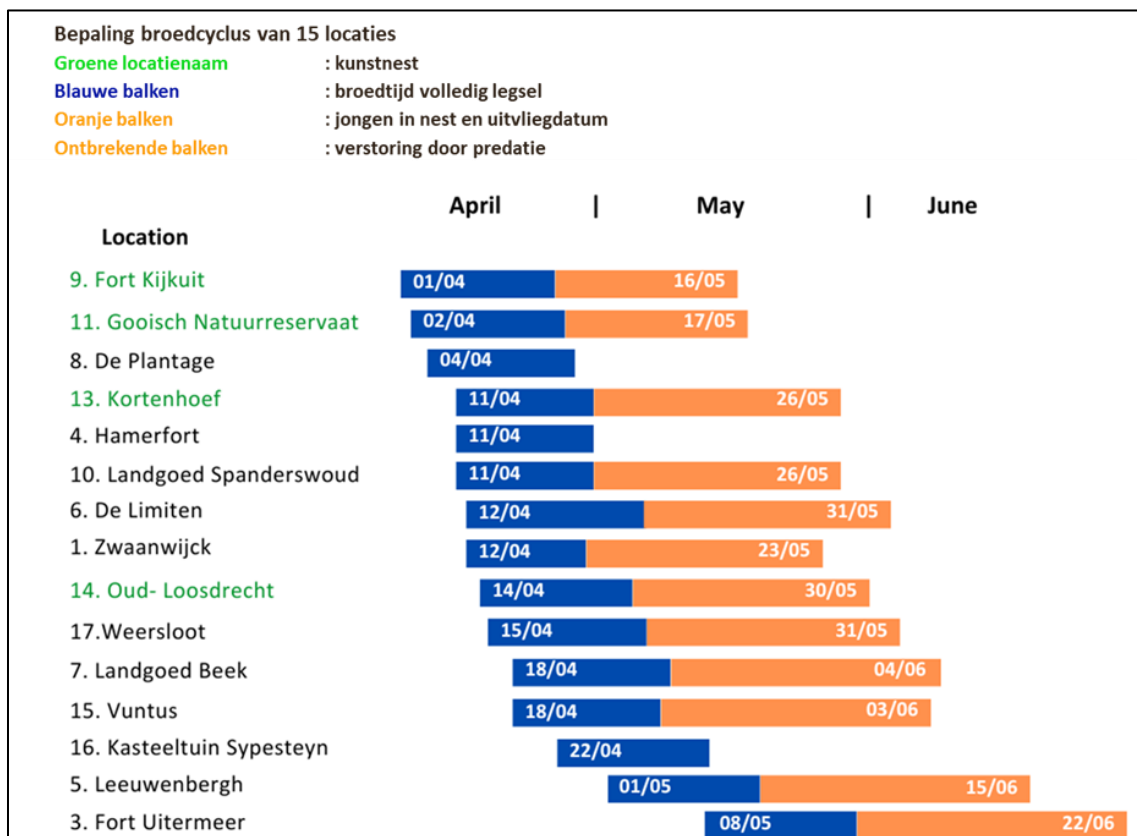
Om over de predatie meer duidelijkheid te krijgen wordt in 2024 verder onderzoek gedaan. Met behulp van wildcamera's wordt geprobeerd het gedrag van mogelijke predatoren en 'vreemde' IJsvogels vast te leggen.

Berekening broedcyclus

Tabel 1 vermeldt 17 onderzochte locaties. Hiervan waren 15 locaties bruikbaar om figuur 2 te maken. De andere twee hadden te weinig data (locatie nr. 2 en 12). In de getoonde blauwe tijdbalken is de tijd van het leggen van eieren niet opgenomen. Het blauwe deel van de staaf is de broedduur op de

eieren tot het moment van uitkomen. Ijsvogels broeden vanaf het laatst gelegde ei, maar soms vanaf het voorlaatste ei. Hier zit dus een kleine variatie in. De broedtijd zelf is ook variabel, namelijk 18-21 dagen. Die verschillen kunnen te maken hebben met de weersituatie en de intensiteit van broeden. De oranje balken geven de dagen aan vanaf dat de jongen uit het ei zijn tot en met het uitvliegen. Verreweg de meeste Ijsvogels, waarschijnlijk wel 90-95%, vliegen na 26 dagen uit. Een enkele een dag eerder of een dag later.

Figuur 2. Bepaling broedcyclus van 15 locaties.

Figuur 2 laat met de blauwe balkjes duidelijk zien dat niet alle Ijsvogels op precies dezelfde dag beginnen te broeden. Bij de meeste paren start het broeden in de eerste helft van april, maar het kan doorlopen tot in begin mei. Bij de latere starters kan dat o.a. komen doordat de eerste eieren al snel verloren zijn gegaan. Het ijsvogelpaar kan dan opnieuw beginnen.

Zoals hierboven al genoemd geeft figuur 2 geen informatie over de periode waarin de eieren gelegd worden. Hiervoor was in tabel 1 te zien dat in de meeste gevallen er 7 eieren worden gelegd en ook een keer 6 en 8 eieren. Iedere dag wordt een ei gelegd, meestal vroeg in de ochtend. Dat leggen heeft dus gemiddeld 7 dagen geduurd. Voor iedere tijdspanne per locatie is nu te berekenen hoe lang de gehele broedcyclus per broedpaar heeft geduurd. Dat is 7 dagen + de periode genoemd op iedere blauwe en oranje balk. Het resultaat hiervan is:

- Aantal locaties met uitgevlogen jongen: 12
- Duur broedcyclus incl. leggen eieren:
- 1 x 48 dagen 3 x 52 dagen 7 x 53 dagen 1 x 55 dagen
- **Gemiddelde duur van een broedcyclus: 52,5 dagen**

In deze uitkomsten zijn de drie broedsels die door predatie verstoord zijn niet meegenomen (locatie nr. 8, 4, 16). De meeste broedcycli duren in dit onderzoek 52 of 53 dagen en gemiddeld 52,5 dagen. Wat opvalt zijn natuurlijk de uitzonderingen bij Zwaanwijck (48 dagen) en de Limiten (55 dagen).

Inspanning veldonderzoek

Van 6-4-2023 t/m 6-6-2023 is onderzoek gedaan voor dit project. De meeste tijd is besteed aan het volgen van 17 ijsvogelwanden op even zoveel locaties. Op 14 verschillende dagen werd gemiddeld 7

uur veldwerk gedaan en werden per dag circa 11-12 wanden bezocht. In totaal is 164 keer een ijsvogelwand gemonitord. Minimaal 6 keer is iedere locatie bezocht, maar meestal vaker. Grootste uitzondering hierop is een ijsvogelwand waar het nodig was om 10 keer te bezoeken. Reden, een volwassen Ijsvogel zat vaak op de eieren en de jongen, als wij kwamen monitoren.

Samenvatting

- Het gebruiken van een endoscoop om puur te weten of er gebroed wordt is niet nodig.
- Bij diepgaander onderzoek voegt het gebruik wel veel bruikbare informatie toe.
- De gebruiker moet zich vooral bewust zijn van het gevaar het broedsel te verstoren. Dat moet altijd voorkomen worden.
- De gebruiker doet er goed aan zich bij Sovon aan te melden voor nestkaartenonderzoek.
- Werk planmatig volgens een protocol en tijdsindeling.
- Inhoud nest niet altijd, gemakkelijk, te zien.
- Aantal eieren tellen relatief eenvoudig.
- Kleine jongen, jonger dan 10 dagen, meestal goed te tellen.
- Oudere jongen vullen de nestkamer, moeilijk te tellen.
- Jongen tellen direct doen tijdens gebruik endoscoop; foto's zien als aanvulling op het tellen.
- Foto's, video's kunnen goed helpen de leeftijd van jongen te bepalen.
- Predatie komt waarschijnlijk vaker voor dan bekend is.
- Effect en invloed van predatoren is vrij onbekend.
- Over welke zoogdieren als predator hier actief zijn is weinig bekend.
- De mogelijke predatierol van een indringende Ijsvogel in een territorium is vrij onbekend.
- Nader onderzoek naar predatoren bij een ijsvogelbroedplaats is zeer wenselijk.
- Er is veel ervaring opgedaan met het gebruik van een endoscoop bij ijsvogelonderzoek.

Protocol gebruik endoscoop

Het gebruik van een endoscoop bij ijsvogelonderzoek is te vinden op de site www.ijsvogels.nl van Corné van Oosterhout. [Klik hier](#).

8. IJsvogels in de grote stad

Over IJsvogels in Groningen, o.a. broedsucces, ecologie en waarnemingen

Willem Bosma, ecooloog en vogelaar

Mijn naam is Willem Bosma, ecooloog van beroep, vogelaar in hart en nieren. De IJsvogel blijft een bijzondere verschijning, iedere waarneming is een cadeautje van moeder natuur. Op 16 augustus 2005 zag ik mijn eerste IJsvogel tijdens een vakantie in Ommen. De IJsvogel vloog als een 'blauwe flits' in een rechte lijn laag over de rivier de Vecht. Na deze onvergetelijke waarneming duurde het een paar jaar voordat ik weer een IJsvogel zou zien, toen in Meppel.

Leuk om vandaag iets te komen vertellen over IJsvogels in de grote stad. Ik neem jullie tijdens deze presentatie mee naar de stad Groningen, waar IJsvogels zich erg thuis voelen. In het bijzonder vertel ik iets over de IJsvogels van het 'Helperdiepje', een fraai stukje stadsnatuur in de wijk Helpman.

Meppel, mijn eerste IJsvogel

Op vrijdag 11 januari 2008 was ik vroeg klaar met school, ik zat toentertijd in Meppel op school voor mijn opleiding bos- en natuurbeheer. Iets na 13:00 uur liep ik bij school weg, langzaam richting station Meppel. Het regende en het was vrij koud. Plotseling zag ik iets blauws opvliegen vanaf de takken van een grote wilgenstruik nabij een tuinvijver. Ik kon mijn ogen niet geloven, een IJsvogel! Mijn tweede ooit, een magisch moment. Ik stond te trillen op mijn benen, mijn hart maakte een sprongetje. Ik was me er op dat moment nog niet zo van bewust dat je ook in de stad een IJsvogel kunt tegenkomen. Sinds deze waarneming kreeg ik steeds meer oog voor IJsvogels en leerde ik ook het geluid kennen. Het aantal ijsvogelwaarnemingen nam toe bij mij. Met enige regelmaat zag ik een IJsvogel in Meppel en in het voorjaar van 2008 ontdekte ik zelfs een broedgeval van IJsvogels in Meppel, langs rivier de Reest. Hier mocht ik dagelijks van genieten.

Groningen, groen en water in en om de stad

In een groene stad als Groningen voelen veel vogels zich thuis, dat geldt ook voor een vrij kritische soort als de IJsvogel. Het verschilt overigens wel sterk per woonwijk hoe groen deze is. Een woonwijk als Vinkhuizen (noordwest Groningen) is minder groen dan de binnenstad met het Noorderplantsoen. Ook woonwijken zoals de Villabuurt, Sterrebosbuurt en Helpman (zuidkant van Groningen)) zijn met veel groenstroken en verschillende parken een groen stukje Groningen.

In vrijwel heel Groningen is water te vinden, van tuinvijvers tot sloten, van vaarten tot grote plassen en meren. Dit trekt natuurlijk veel vogels aan, waaronder IJsvogels die sterk gebonden zijn aan water. Op sommige plekken in de stad heb je meer kans op een IJsvogel. Hoe meer groen in combinatie met water, des te meer kans om een blauwe flits te zien. Bij wateren met overhangende takken en waar een redelijke vispopulatie leeft, heb je vanzelfsprekend de meeste kans.

IJsvogelpopulatie stad Groningen

De IJsvogelwerkgroep in de gemeente Groningen houdt nauwlettend de ijsvogelpopulatie van Groningen in de gaten. In 2009 zaten er zo'n 30 broedpaartjes in de stad. Na de vrij strenge winters van 2010/2011 en 2011/2012 kelderde de populatie naar slechts 6 broedparen. In deze winters konden veel IJsvogels niet genoeg voedsel vinden als gevolg van het dichtvriezen van allerlei wateren. Na deze populatieafname heeft de werkgroep zich ingezet om de populatie weer te laten groeien. Door bijvoorbeeld bepaalde wateren enigszins open te houden door wakken te maken, maar ook door her en der een ijsvogelwand aan te leggen.

Op de site Waarneming.nl zijn de meeste waarnemingen van IJsvogels gedaan in- en rondom het Helperdiepje. Andere locaties waar de soort vaak wordt gezien betreft het Sterrebos, hier is ook een watertje te vinden met steile wanden en veel overhangende takken. Daarnaast zijn er regelmatig waarnemingen in de naastgelegen woonwijk De Weijert langs het Winschoterdiep. Al deze deelgebieden staan min of meer in verbinding met het Helperdiepje. Meer plekken waar IJsvogels voorkomen zijn de vloeivelden van de Suikerunie (natuurgebied ten westen van Groningen, waar de soort ook broedt), Hoornsemeer, Hoornsediep en Stadspark.

Het Helperdiepje

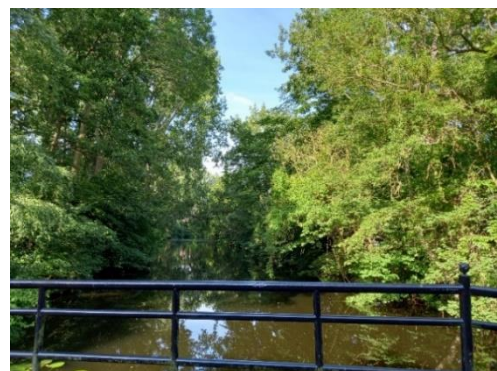
Sinds 2020 kom ik vaak in Groningen, aangezien mijn vriendin hier woont. Zij woont in de wijk Helpman, een groene wijk met veel watertjes. Het riviertje Helperdiep doorkruist de wijk, een kansrijke plek voor IJsvogels. Mijn vriendin had hier nog nooit een IJsvogel gezien, hoewel ze er weleens over had gelezen dat deze felblauwe vogel hier zou moeten leven.

Groen op de kaart is de wijk Helpman, blauw het Helperdiep.

*Het **Helperdiep** (ook wel het Helperdiepje genoemd) is een diep (een klein kanaal) in de wijk Helpman in de stad Groningen. Het is gegraven tussen 1786 en 1806 ter uitbreiding van de Helperlinie, de rond 1700 aangelegde zuidelijke vestingwerken.*

Op 9 februari 2021 kwam hier verandering in. Als we op de Natte Brug staan op de drukke Hereweg en over het water kijken, hoor ik in de verte een IJsvogel roepen. We zien in eerste instantie niks, maar vanuit het niets komt de IJsvogel onze kant op gevlogen en gaat zitten op een overhangende tak aan de noordzijde van het Helperdiepje. We kunnen de vogel prachtig bekijken. We kunnen zien dat het om een vrouwtje gaat, gezien de oranje onderkant van de snavel. Terwijl auto's, fietsers en wandelaars achter onze rug passeren, komt de IJsvogel nog iets dichterbij en gaat op een tak zitten aan de zuidzijde van het Helperdiepje. Een prachtig moment. Sinds die ervaring heeft ook mijn vriendin oog gekregen voor de IJsvogel, ze ziet er regelmatig één.

Belang van het Helperdiepje

Rivier het Helperdiepje loopt door een groene wijk met interessante natuurwaarden. De opletende wandelaar heeft jaarrond kans om hier een IJsvogel te zien. Het Helperdiepje loopt door zowel de oostkant als de westkant van de wijk Helpman. Het staat in verbinding met andere wateren en groenstroken.

Het Helperdiepje is van groot belang voor de stadsecologie in Groningen: het is een belangrijke ecologische verbindingzone tussen verschillende stukken stadsnatuur, een belangrijk foerageer- en rustgebied voor allerlei vogels, maar ook foerageergebied voor vleermuizen. De aanwezigheid van vis (o.a. blankvoorn, zeelt, baars) en

verschillende soorten libellen in het Helperdiepje zijn een indicatie voor een goede waterkwaliteit. Dit in combinatie met een kritische soort als IJsvogel als broedvogel kan worden gezien als een compliment voor de stadsnatuur in Groningen.

Alles wat een IJsvogel nodig heeft is aanwezig langs het Helperdiepje in hartje Groningen. Steile wanden om in te broeden, voedsel, rust en dekking en meer dan genoeg overhangende takken vanwaar vis kan worden gevangen in het vrij heldere water. En in moeilijkere tijden, zoals strenge winters, dragen vogelliefhebbers de IJsvogel een warm hart toe, o.a. door wakken te maken.

Broedsucces Helperdiepje

De afgelopen jaren zag ik op veel plekken in Groningen een IJsvogel. De meeste waarnemingen deed ik langs het riviertje Helperdiepje in de woonwijk Helpman. Hoewel de IJsvogel kan worden gezien als een standvogel (jaarrond aanwezig) van het Helperdiepje, wil dit niet zeggen dat de soort hier stevast broedt. Dit hangt samen met strenge winters. De IJsvogel is in ieder geval sinds 2011 een regelmatige broedvogel van het Helperdiepje. Wat ik zelf heb kunnen vaststellen, is dat de soort in zowel 2022 als 2023 met succes heeft gebroed langs het Helperdiepje. Regelmatig zag je een ijsvogelpaar achter elkaar aanvliegen in het voorjaar, later in het jaar zag ik de soort frequent heen en weer vliegen tussen verschillende plekken bij het Helperdiepje. In het (late) najaar werd de indruk gewekt dat er een toename was van IJsvogels. Het is ook goed mogelijk dat de soort op een andere plek nabij het Helperdiepje regelmatig tot broeden komt. Een kansrijke plek is bijvoorbeeld het Sterrebos, waar ook steile oevers zijn te vinden en zoals hierboven al genoemd.

Betrokkenheid en draagvlak

Tijdens de vele wandelingen en vogelrondjes door Helpman, kom je vanzelfsprekend mensen tegen. Soms heb je dan even een gesprekje, en vaak gaat dat over de stadsnatuur van Helpman. Als het dan over natuur gaat, gaat het al snel over de IJsvogel. Op die manier kom je erachter dat omwonenden van het Helperdiepje met enige regelmaat een IJsvogel zien. Het is leuk om te vernemen dat mensen in een natuur inclusieve wijk oog hebben voor de natuur, of om ze te attenderen op een tot de verbeelding sprekende soort als de IJsvogel.

Zo lukte het mijn vriendin om een ijsvogel te fotograferen aan het Helperdiepje, vlakbij haar huis.

In de stad Groningen wonen ook veel vogelaars, die doen natuurlijk de meeste waarnemingen van IJsvogels in de stad.

Hieronder valt ook de lokale IJsvogelwerkgroep en andere werkgroepen op het gebied van vogels en natuur.

Er is regelmatig op grotere schaal aandacht voor de Groningse IJsvogels, dit op initiatief van de gemeente Groningen, de Natuur en Milieufederatie Groningen en de IJsvogelwerkgroep.

Hierbij wordt onder meer samenwerking gezocht met waterschappen en basisscholen. Ook omwonenden kunnen een rol spelen. In de jaren 2012 en 2013 waren er enkele initiatieven om de IJsvogel in het zonnetje te zetten. Zo zijn er excursies en lezingen georganiseerd om mensen enthousiast te maken en om kennis te vergroten. Toen er destijds veel ijs lag werd er opgeroepen om wateren in de stad open te houden, dit onder het mom van 'hak een wak'. Dit werd zorgvuldig gedaan, zonder dat schaatsers er last van hadden.

In april 2012 werd er aan het Helperdiepje een ijsvogelwand aangelegd. Hierbij waren kinderen van de Widar Vrije school betrokken, maar ook de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest. Kinderen en vrijwilligers staken de handen uit de mouwen. De wethouder was betrokken bij de officiële ingebruikneming. Dit soort initiatieven zorgen voor veel draagvlak voor de natuur en de IJsvogel is ermee geholpen. Maar het is ook een gezonde bezigheid in de buitenlucht en kinderen leren iets over IJsvogels. Een prachtige win-win situatie.

Ingebruikneming nieuwe ijsvogelwand, 13 april 2012.

9. De IJsvogel van het eeuwenoude Asserbos

Een doodgewone IJsvogel? Ze vliegt niet weg.... Ze vliegt op...een stadsvogel

Marten van Dijken, bekende 'stadsboswachter' en tekstschrijver Boswachtersblog

Het Asserbos is een Sterrenbos, een parkbos gelegen tegen de historische binnenstad van Assen. Ongeveer 100 ha groot, met naast haar nog een stukje, zoals de Assenaren zeggen, een stukje Oerbos van een kleine 10 ha. Gescheiden door een oude Bosbeek, hier ooit gegraven om het begin van de Bosbeek een stukje te verleggen en kronkelend door het bos, is het verschil tussen parkbos en Oerbos bij een wandeling goed te zien. Te zien én te horen.

De verschillende bosvakken in het Sterrenbos, doorsneden met de strakke lanen ooit getekend omstreeks 1763, zien er onderhand al redelijk uit als een gemiddeld ingeplant Staatsbos uit de dertiger jaren. Zodra je het Oerbos binnentreedt, vallen de hoge eiken en de forse hulststruwelen je direct op.

Sterrenbos

Bosbeek

Je maakt een soort van tijdreis, van het ene op het andere moment beland je aan het eind van de Middeleeuwen of een eeuw later in de tijd dat Hugo uit zijn boekenkist klom en Piet zijn Zilvervloot won. Zeker opvallend is het geluid van de vogels in dat stukje bos.

De boomklever geeft in januari bij de eerste zonnestralen, of er nu sneeuw ligt of niet, met zijn zo herkenbare geluiden zijn territorium al aan. En is het geklop van de bonte specht en de hoge lach van de in een vorm van hoge agitatie verkerende groene specht, tot ver in de tuinen van de aangrenzende straten te horen.

Oude dame

Maar er is nòg een vogel in juist dat oude bos, een vogel zoals een oude dame uit één van de aristocratische huizen aan de Wilhelminastraat, mij zo mooi beschreef.

“Weet u boswachter, weet u wat ik altijd zeg als ik hem zie, als ik, de ijsvogel zie?”

Dan zeg ik: “IJsvogel gezien, God gezien”.

Het is blauw, het is een flits, het is een verschijning.

Een mooie ervaring

Het was januari 2021, een mooie ervaring. Wandelend door een stuk bos vlak langs de Hoofdlaan, had ik een tijdlang, een dagelijkse ontmoeting met een IJsvogel.

Wie Assen wat kent en weet waar de Noorderbegraafplaats ligt, de oudste begraafplaats, een rusthof van de stad, met eromheen als zijnde een redoute, een gracht. Ooit gegraven puur uit zuinigheid,

hoefde er geen duur hek om heen. Een gracht, samen met de stilte van de begraafplaats, een pracht van een biotoop voor de IJsvogel.

En staande zo vlak bij die Hoofdlaan kwam vanaf de begraafplaats over een sloot, een sloot met stroming, een IJsvogel aangevlogen. Bij de Hoofdlaan, een drukke weg, ging het een paar meter omhoog, waarschijnlijk al eens een nare ervaring met een auto gehad.

Ze vloog bij me langs, nam een scherpe bocht om via een andere sloot 10 meter verder, op altijd hetzelfde takje te gaan zitten.

En dan, dan keken we elkaar aan.

Elke dag, bijna op hetzelfde tijdstip, elke dag opnieuw.

Alsof, alsof ik een IJsvogel voor mij alleen had.

Maar het duurde niet al te lang of ik kreeg gezelschap.

Want ondanks mijn immer groene outfit zonder veertje op een hoed en groene sokken, zal het toch wel wat raar voor de buitenwacht geleden hebben die grote kerel, elke dag daar stokstijf staande op een pad, daar in het bos.

En ik kreeg gezelschap eerst met z'n tweeën maar op een gegeven moment stonden we daar met twaalf man. Twaalf man en een IJsvogel. En al die mensen....

Ze maalde er niet om en bleef, zo voelde het voor mij, als ze ging zitten, vooral naar mij kijken.

En bijzonder was, dat je er dan achter komt dat het geen gewone IJsvogel is, maar een stadsijsvogel.

Bewoog één van ons iets te onverwachts, of was er enig euforie te horen, dan vloog ze niet weg.

Nee, ze vloog óp, en ging 10 meter verderop zitten.

Toen kwam er nog een raar staartje winter, die toch de altijd stromende Bosbeek deels deed bevriezen. Het ernaast gelegen ondergelopen beekdal veranderde in een ijsbaan, de bomen erom

heen als een tribune, een tribune voor de vogels.

Een mevrouw met camera, heeft nog een foto van de IJsvogel gemaakt, zittend op wat besneeuwde fijnspartakken, kleumend en diep in de veren.

Daarna was ze er niet meer...ik heb haar nooit meer gezien.

Is ze doodgevroren van kou of toch de hongerdood, of en dat hopen we maar en vertel ik het in mijn

verhalen in het bos, is ze naar haar soortgenoten gevlogen. Haar soortgenoten van het mooie Nationaal Park, de Drentsche Aa.

Maar zo bijzonder, hoe een IJsvogel zich in het bos, een stadsbos beweegt.

Haast sperwerachtig, behendig tussen de stammen door. Om vervolgens geheel volgens de wet van de IJsvogel als een F-35 laag door de 'canyon' van de Bosbeek te scheren.

De Bosbeek, de zuivere beek met waterdrieblad en waterviolier, ach al te veel voedsel zit er niet in, maar in de landschapselementen in het bos als de oude en nieuwe vijver en niet te vergeten de vijver bij één van de oudste Hertenkampen van Europa, daar haalt ze haar voedsel.

En duikt ze, als een schoonspringster, voor het oog van stad en bos het rijkelijke viswater in. Vorig jaar heb ik er vier kunnen tellen, nu op dit moment gisteren nog één.

Geen broedgeval bij mijn weten, genoeg nestbouw pogingen maar de bezoekersdruk, zeker na corona, is in het oude stadsbos enorm. Collega Bert, heeft een tijdje terug een broedgeval gezien bij die hiervoor genoemde begraafplaats.

Het blijft bijzonder, je hart, ook bij de meesten mensen gaat nu eenmaal wat sneller kloppen.

Natuurlijk dat doet de appelvink en goudvink ook in de tuin bij de voederplaats.

En word ik geraakt waar ik woon als eindelijk de gierzwaluw er weer is, hoera.

Of als ik in Transsylvanië ben en de wolf in de nacht hoor huilen en een berenjong van een heuvelhelling zie rollen.

Het eerste sneeuwkllokje, de eerste holwortel weer zie in mijn boomgaard.

Maar mijn hart springt omhoog, bij juist die 'goddelijke verschijning'.

Heb je hem nog gezien vandaag?

Foto's Willemien van Dijken-Alons

10. Blauwe juwelen, fonkelend onder de aarde

In de ban van IJsvogels, voorschot op hun toekomstige boek 'De IJsvogel'

Saskia van Loenen en Jean-Pierre Geelen, beiden zijn journalist

Ter introductie: "Wij, Saskia en Jean-Pierre, hebben onze presentatie opgeschreven en zullen om de beurt hiervan een stukje voorlezen".

Saskia:

"Jullie moeten nu komen!", had Jelle Harder gemaild. Dan weet je wel hoe laat het is: ijsvogelalarm!

Krasse knar Jelle, drijvende kracht achter talloze ijsvogelprojecten in de Gooi- en Vechtstreek en daarbuiten, bood ons de kans getuige te zijn van een unieke ervaring: het ringen van jonge IJsvogels, nog in het nest langs een grachtje in het landelijke Kortenhoef, waar Harder met toestemming van Natuurmonumenten een nestplek had gecreëerd.

Er waren jongen hier, dat had Jelle allang in de gaten gehad bij de rondes die hij hier maakte. Hij had de ouders af en aan zien vliegen met vis, hét bewijs van jonge mondjes om te voeden. En dan slaat Jelle al snel aan het rekenen. Rond de 26ste dag vliegen ze uit, en is het te laat. Nu, op deze zonnige avond half juli, moesten ze zo'n 23 dagen oud zijn. Rond de 21ste dag is ideaal om te ringen. Je kunt er dan nog een of twee dagen naast zitten, maar dit moest het aangewezen moment zijn de nestkast te openen.

Jean-Pierre:

Jelle heeft weleens geringd na slechts 18 dagen, vertelde hij. Toch minder leuk. 'Dan zijn het net stekelvarkentjes. Ze hebben vrijwel alleen nog maar bloedspoelen, zonder echte veren.'

Bloedspoelen? Onvermoeibaar legt Jelle ons deze zomeravond alles uit wat wij – die nog nooit jonge IJsvogeltjes zagen, laat staan in hun nest – nog niet weten. Bloedspoelen zijn een soort beschermhoesjes waarin veren zich nog moeten ontwikkelen. Van zijn felgekleurde pracht in die fase dan nog geen spoor.

Op het juiste moment er zijn, is kortom de kunst. En nooit te laat. Een uitgevlogen IJsvogel keert niet meer terug naar zijn geboorteplek. Integendeel: zijn ouders verdrijven hem snel uit het territorium, om plaats te maken voor een nieuw broedsel.

Saskia:

En zo begeven we ons met de blije opwinding van kinderen op weg naar de Efteling in een afgelegen hoek van een terreintje tussen braamstruiken en brandnetels naar een lage heuvel, waar we uitkijken op het water dat enkele meters lager ligt. Zelfs al zou je weten van het grote geheim hier, dan nog zie je de plek niet. En dat is maar goed ook, gezien het grote aantal nietsontziende fotografen die hun perfecte plaatje van ongeacht welke vogel belangrijker vinden dan het tot een goed einde brengen van een kwetsbaar broedsel.

Jean-Pierre:

Jelle Harder stapt met laarzen aan het water in, controleert nog even of de jonge IJsvogels aanwezig zijn, en steekt direct een grote prop stof in het vlieggat. Jongen op de grens van wel of niet, zouden van schrik voortijdig kunnen uitvliegen en dat is niet de bedoeling.

Dan klimt Jelle de oever weer op, loopt naar een plek een kleine meter van de broedwand vandaan, en schraapt er met een grote schop een laagje van zo'n vijf centimeter zand en aarde weg. Direct stuit hij op hout: het deksel van zijn zelfgemaakte broedruimte waar de gang van het vlieggat op uitkomt. Het heeft iets van schatzoeken, van de stripverhalen uit je jeugd.

Jelle trekt het deksel van de kist.

Er komt een stuk dun plastic

tevoorschijn van een supermarkt-tas, die ook wordt weggehaald. Nog zien we geen vogels: die zitten, als het goed is, onder een dikke laag van wel dertig centimeter isolatiemateriaal, en dááronder zit het deksel van de ijsvogelnestkast. Pas als dat allemaal verwijderd is, komt als bij toverslag de schat bloot te liggen.

Saskia:

We staan met z'n zessen voorovergebogen bij de kuil een kleine meter beneden ons, en blikken betoverd naar een hoopje fonkelende juwelen: zes jonge IJsvogeltjes, zwijgend en dicht tegen elkaar aangekropen, hun helderblauw en turquoise op de grauwe ondergrond schittert in onze ogen.

Onmiddellijk besef je dat het wonder voor beide partijen een schok moet zijn. Die nietsvermoedende vogeltjes die ineens hun eerste daglicht zien, en dan meteen met zes mensenbeesten pal boven hen, met onduidelijke bedoelingen. Hoe leg je ze uit dat het liefde is wat die monsterlijke gedaanten drijft?

Jean-Pierre:

Eén voor één raapt Jelle een vogeltje uit de broedkist, doet die in linnen zakjes en geeft die aan zijn compagnon Rob Moolenbeek, een ervaren ringer die weet wat hij doet. Hij knielt op de grond en spreidt een theedoek voor zich uit. Bij de hand: een snoer met ringetjes op rij, een tangetje, een meetlat en een handzaam digitaal weegschaaltje. Voor zich in zijn hand: een jong bolletje IJsvogel, te

verbaasd om te bewegen en enige emotie prijs te geven. Veel tijd voor overpeinzingen is er niet; er moet gewerkt worden, voor de wetenschap. Volgens de principes van 'Meten is weten', een uitdrukking die we hier meermalen zullen horen, worden de jongen geringd, gemeten en gewogen. Alles wordt opgeschreven en bijgehouden.

Saskia:

Terwijl het gezelschap zachtjes praat, zal Rob van tijd tot tijd met nadruk getallen roepen. '73!'. Millimeter, bedoelt hij dan. Het is de vleugellengte, die hij zojuist vaststelde door zijn metalen meetlatje langs de uitgestrekte vleugel van de vogel te leggen. Robs vrouw Wilma noteert achter de ringnummers de data: gewicht, vleugellengte, aantal staartpenen. Jelles vriend Danny is puur voor de lol meegekomen en legt alles vast met zijn spiegelreflexcamera, zoals wij voortdurend onze iPhone paraat hebben om onszelf later te kunnen overtuigen dat we dit ongelooflijke beeld daadwerkelijk met eigen ogen zagen – en niet slechts in een mooie droom.

Daar gaat de eerste ring. Een angstwekkende ervaring voor de onervaren toeschouwer. Die tang, dat pootje van het dunste ijzerdraad, en dan die knijpbeweging. Nog geen tiende van een millimeter hoeft je te vergissen en een pootje is gebroken. We durven er bijna niet naar te kijken. Maar het gaat goed. Alle zes keren. Goddank.

Jean-Pierre:

Na het ringen en meten worden de vogels gewogen. Heel prettig ziet dat er voor de leek niet uit: de vogel wordt met zijn kopje naar voren in een grijze pvc-buis van zo'n 10 centimeter hoog gestopt, en ondersteboven op het weegschaaltje gezet, alsof hij op de punt van zijn snavel moet balanceren. Luttele seconden duurt die handeling slechts, maar genoeg om bevreesd te zijn om het lot van dit diertje. Waarom moest dit ook alweer?

Opnieuw blijkt bezorgdheid niet nodig: ongetwijfeld vindt de vogel het even niet leuk, maar het diertje lijkt het gelaten over zich heen te laten komen; mogelijk is het jonge breintje de ervaring enkele ogenblikken later alweer vergeten. Laten we daar maar van uitgaan. Het voorkomt in elk geval dat deze mooie ervaring wordt verpest door een knagend schuldgevoel. '53,9', schalt Rob na de handeling. Grammen dus.

Aan het gewicht valt af te lezen of een vogel voldoende op gewicht en in goede conditie is, vertelt Jelle. Opvallend: volwassen IJsvogels wegen minder dan hun kroost, namelijk rond de 40 gram. Hun jongen zijn dus behoorlijk zwaarder, ze zijn wat extra vetgemest. Dat extra gewicht helpt hen om sterk genoeg het nest te gaan verlaten.

Rob houdt een IJsvogel in zijn hand voor de foto. Het IJsvogeltje blijft wonderbaarlijk rustig liggen in deze ruglingse en daarmee nogal onnatuurlijke positie. Saskia zegt vertederd: 'Als een hondje dat in zijn mandje ligt.' Het beestje kijkt recht de camera in.

Saskia:

Ondanks alle handelingen waarbij de vogeltjes naar links, rechts en ondersteboven worden gekanteld, geven ze alle zes geen kik. Wat is eigenlijk het nut van het meten van die vleugeltjes, vragen wij ons stiekem af bij het

zien van weer een maximaal uitgetrokken blauwe waaier. Jelle: 'Uiteindelijk hoop je dat met voldoende metingen je direct de juiste leeftijd van dat jong weet. Zo kun je een steeds beter beeld krijgen van de broedcyclus van IJsvogels. Meten is weten.'

Jean-Pierre:

De heren begrijpen dat wij niets liever zouden willen dan wat we niet durven vragen. Gelukkig bieden ze het zelf aan. Eerst legt Rob aan Saskia uit hoe je een jonge IJsvogel vast moet houden. 'Hou dat kopje tussen je wijsvinger en middelvinger, dan kan ie niet wegvliegen.' Onwennig pakt ze het diertje over, het kopje piept tussen haar vingers uit, haar hand beschermend om het kleine lijfje. 'O, kijk nou toch!', klinkt het. Wordt daar een traantje weggepinkt? 'Zo zacht. Hij is zo zacht. O, god.' Geluk voor het grijpen.

Saskia:

Natuurlijk wil Jean-Pierre daarna óók. We maken driftig foto's van elkaar met de buit. Hoeveel mensen kunnen zeggen dat zij een IJsvogeltje vasthielden? Ook voor ons zal het waarschijnlijk de enige keer in ons leven blijven. De vogeltjes blijven ook bij ons stilzitten; geen gefladder, geen paniek. Ze lijken zelfs nieuwsgierig om zich heen te kijken, maar dat kan ook onze menselijke perceptie zijn.

Je zou ze bijna willen aaien of zoenen op dat kleine blauwe donshoofdje met dat schattige, verhoudingsgewijs al zo stevige snaveltje – maar we zijn verstandig. Hoe korter dit duurt, hoe beter.

Na het ringen, meten en wegen gaan de IJsvogeltjes één voor één in hetzelfde geel stoffen zakje. Zo zitten ze warm en in het donker, zoals ze gewend waren. Een kostbare knikkerzak.

Daarna haalt Rob ze er weer uit. We kijken nog eens goed naar die blauwe parels als hij ze alle zes bij elkaar houdt. Rob telt van alle jongen nog even de staartveren. Steeds zijn het er 12. Zoals het hoort. Ze zijn van topkwaliteit, deze zes. Het zit erop, de hele operatie heeft slechts een kleine 20 minuten geduurd.

Jean-Pierre:

Tot slot houdt ringer Rob de zes vogeltjes nog even in twee handen bijeen. Zoals hij daar zit, op de grond van grauw zand en gebladerte, met die kostbaarheden in zijn hand: als een mijnwerker die een bijzondere klomp goud heeft gedolven. Zelden kregen wij zo'n fotogeniek beeld voorgeschoteld als deze zes blauw-gestippelde hoofdjes met naar links en rechts wijzende snaveltjes bij elkaar.

Klaar met de foto's? Ja. Het is vastgelegd. Voor altijd een bewijs dat dit krankzinnig mooie, lieve, breekbare en bizarre tafereel zich daadwerkelijk voltrok, en dat wij erbij waren. Dat wonderen bestaan.

Saskia:

De ruimte waarin de vogels weer teruggezet worden oogt met die houten betimmering bijna als een open graf. Direct kruipt het zestel weer tegen elkaar. We werpen nog één laatste blik op de ruggetjes

met de felblauwe streep. Dat blauw. En dat maal zes.

Zorgvuldig pakt Jelle ze weer in. Eén voor één gaan alle lagen er weer op – de wondertjes worden geenszins levend begraven maar krijgen hun kraamkamer weer keurig in oude staat terug. Als het deksel er weer op gaat, het zand eroverheen wordt geschept en de prop uit de nestgang is gehaald, zuchten we diep. Van verrukking, maar ook vanwege de melancholie dat het alweer voorbij is.

Jean-Pierre:

Eigenlijk, beseffen we later, had de bijeenkomst op deze geheime plek aan het water alle kenmerken van een geboorte, trouwerij en begrafenis ineen. Compleet met de bijbehorende ontroering – want blijf hier maar eens koud onder, zes van die oogverblindend blauwe Wonderen der Schepping. Want dat zijn het, ook voor niet-gelovigen zoals wij.

Saskia:

Mogelijk zullen we ooit nog van ze horen. Soms is er een terugmelding van een geringd exemplaar, dood of levend, en dat kan tot vele honderden kilometers verderop zijn.

Waarschijnlijker is dat we ze nooit meer zien. Hoeft ook niet; met een glimp van dit ijsvogelgeluk kunnen wij een leven lang vooruit.

11. Passie voor IJsvogels

Observatie van o.a. balts- en paringsgedrag, onderlinge strijd, voedselgedrag

Mirjam de Vroomen & Klaas Pie, Natuurvereniging De Ruige Hof, Amsterdam

De belangstelling voor IJsvogels van mijn man en mij werd denk ik deels versterkt door onze voorliefde voor de kleur turquoise. Het werd gelijk liefde op het eerste gezicht tijdens onze eerste ontmoeting met een IJsvogel vanuit een kijkhut in de Oostvaardersplassen. Daarna volgden, ook bij de Lepelaarplassen, nog vele bijzondere en onvergetelijke ontmoetingen in alle jaargetijden. Totdat we door waarneming.nl ineens verrast werden door een IJsvogelwaarneming vlakbij mijn werk in de buurt van het AMC-ziekenhuis, (nu Amsterdam UMC genaamd) in Amsterdam Zuidoost. De IJsvogels zaten dus veel dichterbij Amsterdam dan we dachten. We gingen op onderzoek uit en de IJsvogel zelf bracht ons naar het

gebied van de Natuurvereniging de Ruige Hof, waarna we helemaal verslaafd zijn geraakt. Dit mondde uiteindelijk na een paar jaar uit in onze betrokkenheid bij het beheer van de ijsvogelhut van de Natuurvereniging. We hebben de IJsvogel daar nog beter kunnen observeren en fotograferen. Alles wat IJsvogels doen gebeurt over het algemeen heel snel, en is vaak pas echt goed zichtbaar door fotografie of door een filmpje vertraagd af te spelen. We hebben daardoor steeds meer inzicht gekregen in de vele aspecten van hun gedrag.

IJsvogels voeren regelmatig strijd. Zo is er bijvoorbeeld de strijd van het mannetje om het hart van het vrouwtje. Die wil vaak eerst niets weten van de toenaderingspoging van het mannetje.

En als er veel IJsvogels zijn kan er daarna ook een territoriumstrijd komen tussen de vrouwtjes om het mannetje of tussen de mannetjes onderling. Dit kan een hele felle strijd zijn. Zij kunnen daarbij gewond raken of zelfs verdrinken ten gevolge van het gevecht.

Het nieuwe mannetje kan daarna de eerder gelegde eieren uit de broedwand gooien om daar zelf een nieuw nest te kunnen beginnen. Ook jonge, pasgeborenen kunnen uit het nest verwijderd worden door een nieuw mannetje.

Door alle observaties leerden wij de houdingen en geluiden ook steeds beter begrijpen en herkennen. Het geluid van IJsvogels die elkaar herkennen is bijvoorbeeld heel anders dan het geluid van rivaliserende IJsvogels. Of het soms erg blijde geluid van man en vrouw, wanneer er een ei was gelegd of bij de broedwissel. Maar ook de droeve reactie in gedrag en geluid, wanneer er een calamiteit was opgetreden zoals de sterfte van de jongen of als één van de partners er plotseling midden in de broedperiode alleen voor was komen te staan.

Mirjam de Vroomen en haar man Klaas Pie vertoonden ter ondersteuning van het bovenstaande veel foto's van alle fasen uit het leven van de geobserveerde vogels.

Hieronder een kort beeldverslag van een vrouwtje dat plotseling alleen voor de jongen moest zorgen.

In 2018 verdween, 3 dagen nadat de jonkies uit het ei waren gekomen, ineens "ons" ijsvogelmannetje. Het vrouwtje moest vanaf toen alleen de jonkies warm houden én voeren. En dat nog wekenlang.

Eén week vóór het uitvliegen van de jonkies kwam er ineens een nieuw mannetje nieuwsgierig voor de broedwand zitten. Oh nee...toch geen verstoring ???

Het mannetje kwam haar versieren met een visje. Maar 't vrouwtje was veel te druk met het voeren van "haar jonkies" dus bracht ze zijn visje ook naar hen.

Spannend werd het toen het nieuwe mannetje ook de broedwand in dook, waardoor het vrouwtje de jonkies even niet kon voeren. Maar. . . . . , gelukkig besloot hij pleegvader te worden en ging hij meehelpen haar jongen te voeren.

Samen brachten ze toen haar jonkies groot, terwijl hij zijn liefde voor haar bleef tonen met vis.

Vertoond werd een serie prachtige opnamen van het paringsproces, hier voorbeelden.

Veren poetsen.

Prooien.

Baars (links)

Snoek (rechts)

Een hele serie bijzondere foto's van uitgevlogen jongen was het einde van de bijzondere en met heel veel passie gebrachte presentatie van Mirjam de Vroomen, die zij samen met haar man Klaas Pie heeft gemaakt.

Blooper...

12. Afsluiting van de dag

Op deze vijfde Landelijke IJsvogeldag waren weer veel nieuwe mensen aanwezig, vooral uit Drenthe en nu ook uit Groningen. Veel deelnemers waren er eerder bij en zes zelfs alle vijf de keren. We hebben weer genoten van alle presentaties over Drentse en Groningse IJsvogels maar ook van andere streken. Er was voor iedereen wel nieuwe informatie op te halen en verbaasd te staan over het bijzondere leven van onze IJsvogels. Verrassend en leerzaam, maar ook weer heel gezellig.

Aan het einde van een dag vol met enthousiaste sprekers en deelnemers is het een goede gewoonte om iedereen te bedanken:

- **Sponsoring en ondersteuning:** Vogelbescherming Nederland (hoofdsponsor), Landschapsbeheer Drenthe, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Gemeente Midden-Drenthe, Buurtgebouw de Raat, Verrekijkershop, Nationale Postcode Loterij, Kingpolis, Uitgeverij Noordboek, www.ijsvogels.nl, IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek.
- **Sprekers:** Bert Dijkstra, Harry Kiewiet, Corné van Oosterhout, Willem Bosma, Marten van Dijken, Saskia van Loenen, Jean-Pierre van Geelen, Mirjam de Vroomen, Klaas Pie en Jelle Harder.
- **Vrijwilligers:** Anja Schuitema, Ineke Stevens, Jan Nicolai, Fred van Duin, Bert van den Broek en Jelle Harder
- **Deelnemers:** zonder jullie was er geen Landelijke IJsvogeldag, dank voor de belangstelling! Hierna was er dank voor de vrijwilligers van Buurtgebouw de Raat, die ons goed hadden verzorgd.

Vervolgens ontvingen de sprekers en vrijwilligers van dagvoorzitter Jan Nicolai als dank een boek van schrijver Toine Andernach 'Het mooie vogelwoordenboek'.

Vrijwilligers v.l.n.r.:
Bert van den Broek, Fred van Duin,
Anja Schuitema, Jan Nicolai,
Ineke Stevens, Jelle Harder.

Tenslotte was er voor alle aanwezigen nog een speciale verrassing. Bij het verlaten van de zaal ontving iedereen een doosje pepermuntjes met op de voorkant een IJsvogel en op de achterkant een sticker met tekst, zie in illustratie. Een leuke herinnering aan de vijfde Landelijke IJsvogeldag in Beilen.

Bijlage

In het opgaveformulier wat alle deelnemers hebben ingevuld werden vragen gesteld over ijsvogelwanden: “Onderhoud je ijsvogelwanden, zo ja hoeveel en hoelang al?”

De resultaten worden hieronder besproken. Als opmerking vooraf: soms was niet duidelijk om welk aantal wanden het ging of sinds wanneer gemaakt. De resultaten zijn daarom geen harde getallen maar indicatief.

Er waren 80 deelnemers in de zaal uit negen provincies. In de tabel staan de provincies waarvan door deelnemers wanden zijn doorgegeven. Daaronder het aantal deelnemers van die provincies. In de derde regel zijn alle wanden per provincie bij elkaar opgeteld. Het is overduidelijk dat er door de deelnemers uit Noord-Holland veel wanden zijn gemaakt, worden onderhouden en gemonitord. Het gros van dat aantal bevindt zich in Gooi en Vechtstreek en Amsterdam. De onderste regel geeft de verhouding aan tussen het aantal deelnemers uit een provincie en het aantal ijsvogelwanden, bijvoorbeeld $117 : 18 = 6,5$ wanden gemiddeld per persoon, enz.

Door deelnemers opgegeven ijsvogelwanden							
provincies	NH	DR	NB	GR	OV	ZH	6 v/d 9
aantal deelnemers/prov.	18	27	6	12	3	4	70 v/d 80
aantal wanden/prov.	117	17	6	3	3	2	148
wanden gemidd. pp/groep	6,5	0,6	1	0,3	1	0,5	

De deelnemers noteerden ook sinds wanneer ze wanden monitoren. In de vorige eeuw gebeurde dat op twee locaties al in 1990 en 1991. Tussen 2000 en 2017 op 1 of 2 plekken. Daarna is er een lichte toename variërend van 2-8 locaties.

Bedenk hierbij dat het gaat om de mensen die juist deze IJsvogeldag ook aanwezig waren. De wanden kunnen al veel langer gemonitord worden.

In totaal zijn er 124 mensen geweest die zich hebben aangemeld voor de Landelijke IJsvogeldag. Daarbij viel het later op dat de mensen die zich vroegtijdig aanmelden vaker een ijsvogelwand onderhouden dan mensen die dat niet doen. Het lijkt er op dat mensen die ijsvogelwanden beheren voorop lopen om weer meer over IJsvogels en ijsvogelwanden te leren.

aanmeldingen	locaties	aantal wanden
1-40	13	98
41-80	10	19
81- 124	6	15

Unieke foto

De hele dag bedelen de uitgevlogen jongen om voedsel. Het vrouwtje wil ook een vis van het mannetje krijgen. Eindelijk lukt het de man om het vrouwtje te benaderen met een vis en dit over te geven. Een van de jongen heeft dat in de gaten en vliegt er op af. Terwijl pa de vis aan ma doorgeeft pakt het jong de vis van ma af. Een unieke foto is het gevolg!

Nikon Z7, Nikon 200mm-f/2.0 + 2 Ext., f/7.1, 1/320sec. Foto www.ijsvogels.nl (Corné van Oosterhout).